

**Univerzita Pardubice
Fakulta filozofická**

**Oslavy a svátky na vesnici 19. století
(v odrazu krásné literatury)**

Jitka Culková

**Bakalářská práce
2008**

ZADÁNÍ BAKALÁŘSKÉ PRÁCE

(PROJEKTU, UMĚLECKÉHO DÍLA, UMĚLECKÉHO VÝKONU)

Jméno a příjmení: **Jitka CULKOVÁ**
Studijní program: **B7105 Historické vědy**
Studijní obor: **Historicko-literární studia**

Název tématu: **Oslavy a svátky na vesnici 19. století (v odrazu krásné literatury)**
/ Celebrations and Feasts in the Countryside in the 19th Century (Reflected in Fiction)

Z á s a d y p r o v y p r a c o v á n í :

Na základě krásné literatury (hlavně v dílech Babička Boženy Němcové a Rok na vsi Aloise a Viléma Mrštíkoviých) autorka objasní a zhodnotí význam tradičních oslav a svátků na české vesnici v 19. století.

Srovná funkci jednotlivých svátků podle následující kategorizace:

1. Oslavy spjaté s životním cyklem člověka
2. Svátky spjaté s církevním kalendářem
3. Oslavy spjaté s přírodním cyklem

Rozsah grafických prací:

Rozsah pracovní zprávy:

Forma zpracování bakalářské práce: **tištěná/elektronická**

Seznam odborné literatury:

Navrátilová Alexandra; Narození a smrt v české lidové kultuře; Vyšehrad; Praha 2004

Langhammerová Jiřina; Lidové zvyky; Lidové noviny; Praha 2004

Zíbrt Čeněk; Veselé chvíle v životu lidu českého; Vyšehrad; Praha 1950

Václavík Antonín; Výroční obyčeje a lidové umění; ČSAV; Praha 1959

Vlastimil Vondruška; Církevní rok a lidové obyčeje; České Budějovice 2005

Vedoucí bakalářské práce:

PhDr. Alice Velková, Ph.D.

Katedra historických věd

Datum zadání bakalářské práce:

30. dubna 2007

Termín odevzdání bakalářské práce:

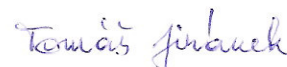
31. března 2008

prof. PhDr. Petr Vorel, CSc.

děkan

L.S.

doc. PhDr. Tomáš Jiránek, Ph.D.

vedoucí katedry

V Pardubicích dne 30. listopadu 2007

Anotace

Práce se zabývá porovnáním svátků, jak je popisuje odborná literatura a jak je pojímaly doboví autoři. Oslavy a svátky jsou členěny do třech hlavních kapitol, podle toho, s kterou částí života se pojí. Tyto kapitoly jsou: Svátky spjaté s církevním kalendářem, Oslavy spjaté s přírodním cyklem a třetí kapitola Oslavy spjaté s lidským životem.

Každá hlavní kapitola má svůj úvod, ve kterém je objasněno, proč jsou vybrány a popsány právě tyto svátky. Každý svátek je popsán z odborného hlediska, jak vznikl a jak se slavil v 19. století, na které je tato práce zaměřená. Následuje odraz svátků a oslav v dobové literatuře tří autorů, kterými jsou Božena Němcová a Alois a Vilém Mrštíkovi.

Tito autoři byli vybráni proto, že zastupují dva odlišné pohledy. Božena Němcová píše v polovině 19. století bratři Mrštíkové napsali své dílo, týkající se venkova, koncem 19. století. Další rozdíl mezi nimi jsou v popisovaném místě, Němcová se soustředí na Čechy, Mrštíkové na Moravu. V závěru je pak toto dvojí pojetí svátku konfrontováno a interpretováno. Bakalářská práce je opatřena úvodem, závěrem a resumé v angličtině.

Klíčová slova: Česká vesnice, Božena Němcová, Alois Mrštík, oslavy, svátky

Summary

My work deals with confrontation of holy days, how there are described in literature and according to understanding of period authors.

Holy days and celebrations I have divided into three basic chapters, based on connection with part of the life.

These chapters are : Holy days, associated with religious calendar, Holy days, associated with natural period and Celebrations, connected with human life period.

Each chapter has its introduction, where I clarify, why just these holy days have been selected. Each holy day is described from expert point of view, how it was originated and how celebrated in the 19th century, to which my work is aimed to. Afterwards I have supplemented this characteristic with their description in writings of two authors – Božena Němcová and brothers Alois and Vilém Mrštík. These authors have been chosen because of their two different points of views to this matter.

Božena Němcová was writing in first half of the 19th century, brothers Mrštíkové wrote their writing, related to the countryside, at the end of the 19th century. Next difference we can find in places, there have been described. Němcová was concentrating on Bohemia, brothers Mrštík on Moravia.

In conclusion I have compared these two descriptions of holy days and celebrations and the results are interpreted.

My bachelor's project (work) is provided with introduction, conclusion and annotation in English.

Key words: Czech Countryside, Božena Němcová, Alois Mrštík, Celebrations, Feasts

Obsah

1. 1. Vánoce.....	5
1. 1. 1. Vánoce v beletrii 19. století.....	9
1. 1. 2. Závěr.....	11
1. 2. Postní doba a Velikonoce.....	12
1. 2. 1. Velikonoce v beletrii 19. století.....	14
1. 2. 2. Závěr.....	17
1. 3. Svatodušní svátky (Letnice).....	18
1. 3. 1. Svatodušní svátky v beletrii 19. století.....	19
1. 3. 2. Závěr.....	20
1. 4. Boží tělo.....	21
1. 4. 1. Svátek Božího těla v beletrii 19. století.....	21
1. 4. 2. Závěr.....	22
1. 5. Poutě.....	23
1. 5. 1. Poutě v beletrii 19. století.....	24
1. 5. 2. Závěr.....	25
1. 6. Posvícení.....	27
1. 6. 1. Posvícení v beletrii 19. století.....	27
1. 6. 2. Závěr.....	28
1. 7. Svátek Všech svatých a Památka všech zesnulých (Dušičky).....	29
1. 7. 1. Svátek všech svatých a Památka zesnulých v beletrii 19. století.....	29
1. 7. 2. Závěr.....	30
1. 8. Významné předvánoční svátky.....	31
1. 8. 1. Předvánoční svátky v beletrii 19. století.....	32
1. 8. 2. Závěr.....	33
2. Svátky spjaté s přírodním cyklem – úvod.....	34
2. 1. Masopust.....	35
2. 1. 1. Masopust v beletrii 19. století.....	36
2. 1. 2. Závěr.....	38
2. 2. Filipojakubská noc a májky.....	39
2. 2. 1. Filipojakubská noc v beletrii 19. století.....	39
2. 2. 2. Závěr.....	40
2. 3. Svatojánská noc (24. 6.).....	41

2. 3. 1. Svatojánská noc v beletrii 19. století.....	41
2. 3. 2. Závěr.....	42
2. 4. Sklizeň.....	44
2. 4. 1. Sklizeň v beletrii 19. století.....	44
2. 4. 2. Závěr.....	45
3. Oslavy spjaté s životním cyklem člověka – úvod.....	47
3. 1. Křtiny.....	48
3. 1. 1. Křtiny v beletrii 19. století.....	49
3. 1. 2. Závěr.....	50
3. 2. Svatby.....	51
3. 2. 1. Svatby v beletrii 19. století.....	52
3. 2. 2. Závěr.....	55
3. 3. Umírání a pohřeb.....	57
3. 3. 1. Umírání a pohřeb v literatuře 19. století.....	59
3. 3. 2. Závěr.....	61

Úvod

Ve své bakalářské práci chci porovnat etnografické popisy svátků a oslav na vesnici a popis těchto událostí v beletrii dvou vybraných autorů krásné literatury. Těmito autory jsou Božena Němcová a bratři Alois a Vilém Mrštíkové. Božena Němcová se tématem venkova a života na něm věnovala ve většině svých románů a povídek, proto je zastoupení její prózy četnější. Naopak bratři Mrštíkové se tomuto tématu, zato důkladně, věnovali pouze v dvoudílném románu *Rok na vsi*. Božena Němcová je autorkou píšící zhruba v polovině 19. století o vesnickém životě v Čechách, bratři Mrštíkové, resp. Alois¹, napsali svůj román, popisující život v zapadlé vsi na Moravě, koncem tohoto století. Tyto rozdíly mi mají posloužit k porovnávání dvou přístupů k podobnému tématu a spolu s porovnáním s odbornými spisy budou tvořit osu mé práce. Více autorů beletrie by do práce přineslo příliš mnoho nových otázek, jejichž řešení by neodpovídalo zadání mé bakalářské práce.

Celý text bude rozdělen do tří hlavních kapitol, které se budou dále členit podle konkrétních svátků či oslav. Na úvod každé z těchto tří kapitol napíši úvod, který objasní, proč jsem si vybrala tyto konkrétní svátky a dále je stručně charakterizuji. Části jednotlivých kapitol budou začínat vždy původem a charakteristikou daného svátku, dále bude následovat popis pojetí v beletrii 19. století, tedy u autorů Němcové a bratří Mrštíků. V závěru budou oba přístupy vzájemně konfrontovány a na základě přečtené literatury se pokusím o jejich interpretaci.

První kapitola bude o svátcích spojených s církevním kalendářem. Jedná se o svátky, které církev přímo zavedla nebo je převzala z předkřesťanských a pohanských tradic a přetvořila k církevnímu užití. Psát zde budu proto i o pohanském původu, těžiště je ovšem v oslavách, které zavedli církevní otcové.

V druhé kapitole, nazvané oslavy spjaté s přírodním cyklem, se zaměřím na zemědělský rok a oslavy spjaté s prací venkovanů a na oslavy, které přímo souvisejí s konkrétním ročním obdobím. Zde bude zařazen i masopust, který je svým ukotvením v roce spjat s církevními svátky, ale jeho lidové pojetí převládá. Proto ho zařadím mezi oslavy spjaté s přírodním cyklem.

Třetí a poslední kapitola bude pojednávat o oslavách spjatých s životním cyklem člověka, konkrétně se jedná o tři záchytné oslavy – křtiny, svatbu a pohřeb. Mnohé z oslav spjatých s lidským životem, které slavíme dnes, vesničtí lidé v 19. století za oslavy hodné nepovažovali. Např. svátky se slavily jen ve spojení s oslavou svatého, viz svátek sv. Jana.

¹ Vilém Mrštík se na tomto románu podílel jako iniciátor a svým povzbuzováním Aloisovi hodně pomohl, proto ho bratr po jeho smrti uvedl jako spoluautora.

Ani narozeniny chudý venkovský lid neslavil. Naopak křtiny, které v dnešní době nejsou považovány za nezbytné, byly v tomto století velmi důležité a bez nich by takřka nebyl život. Svatby se slavily v minulosti a slaví se i dnes, jen charakter oslav se změnil, jak to budu popisovat ve třetí kapitole. Nedílnou součástí života v jakémkoli století byla smrt. V 19. století měla přesně ustálenou podobu a v mnohém se lišila od smrti „moderního“ člověka. Smrt bude tématem poslední části této kapitoly.

Cílem mé práce nebude popsat všechny svátky a oslavy daného období, ale pouze výběr těch nejznámějších. Při výběru se budu řídit tím, které svátky a oslavy byly popsány ve mnou vybrané beletrii. Stručné představení svátku má být podkladem pro závěrečnou interpretaci, stejně tak jako popis daného svátku v beletrii.

1. Svátky spjaté s církevním kalendářem - úvod

V této kapitole popisují svátky, které byly slaveny a dodržovány podle církevních příkazů. Přestože některé jsou pohanského původu, křesťanská církev si je přetvořila a začlenila do své liturgie.

Začínám popisem adventu a Vánoc, které znamenaly počátek nového křesťanského roku. Narození Spasitele bylo a je pro křesťany důležitou oslavou, na kterou se je třeba řádně připravit, a od toho tu byl advent. Vánoční svátky popisují od jejich vzniku a každý slavnostní den zvlášť s jeho specifickými lidovými zvyky.

Po Vánocích následuje další, snad ještě významnější svátek, tím jsou Velikonoce. Velikonocům předchází postní doba, jakási duchovní příprava na svátek pro křesťany nejvýznamnější, kterým je umučení Krista a zmrtvýchvstání. I zde popisují vznik Velikonoc a zvyky, které se udržovaly v jednotlivé významné dny.

Dalším svátkům, Svatodušním, se v lidové tradici říkalo Letnice. Tento svátek je sesláním Ducha svatého, ale má i předkřesťanskou tradici. Jde o svátek pohyblivý, většinou připadá na vrcholné jaro či začátek léta, tedy dobu, kdy rozkvétají květiny, které mají v tento den svou roli. Letnice připadají zhruba na dobu letního slunovratu, proto některé zvyky zůstávaly ve znamení předkřesťanských kultur. Přesto jsem je zařadila mezi svátky spjaté s církevním kalendářem, protože podstatou svátku je oslava seslání Ducha svatého.

Další letní oslavou je svátek Božího těla, který se oslavuje v přírodě. Rozkvetlá příroda přímo vybízela k duchovnímu rozjímání. I zde hrají svou významnou roli květiny - malé dívky, oblečené jako družičky, je sypou na cestu, po které kráčí procesí.

V letních měsících se konaly také poutě, které byly zasvěceny některému ze svatých. Svatých bylo ovšem velké množství, a proto byli oblíbení hlavně ti, kteří měli svůj svátek v létě - v době kdy nebylo mnoho práce na polích. Poutě se konaly pěšky, mělo to být jakési pokání, a následným modlením u nějakého významného světcova místa pak lidé prosili o nejrůznější milosti. Poutě ovšem nebyly jen prosby a pokání, ale také společenská událost. Na pouti se sešli lidé i se vzdálených vesnic, nakupovalo se a jedlo. Pro děti zde byly i různé pouťové atrakce. Poutím potom svým způsobem konkurovalo posvícení. Také se slavilo podle svatých, tentokrát ale podle svatého, kterému byl zasvěcen místní kostel. Posvícení, nebo-li, hody bylo důvodem k velkému úklidu a následně i k velkým hostinám. Tato oslava byla velmi oblíbená a v rodinách vesele slavena.

Na podzimní měsíce připadají smutnější svátky, a to Svátek všech svatých a Památka všech zesnulých nebo-li Dušičky. V tyto dva dny se vzpomínalo na všechny zemřelé členy

rodiny i na mrtvé známé. Lidé ovšem nezapomínali ani na zemřelé, za které se už nikdo nemodlí. V dřívějších dobách byl tento svátek chápán i prakticky, to znamená nejenom vzpomínání, ale také úklid a výzdoba hrobů byla v tyto dny prováděna.

Církevní rok ukončovaly předvánoční svátky významných světců, jakými byl například svatý Martin či svatá Kateřina. V tyto dny se konaly různé rituály a naposledy se konaly oslavy před adventní dobou, která znamenala rozjímání.

1. 1. Vánoce

Zvláštní atmosféru Vánoc pociťuje snad každý a doba adventu je čas, kdy se vzpomíná na doby minulé a zároveň jde o dobu, během které se chystáme na slavnostní dobu Vánoc a příchod nového roku. Nejinak tomu bylo i v minulých stoletích.

Vánoce jako většina křesťanských svátků navazují na předkřesťanskou tradici, u Vánoc jde o svátek slunovratu.

Čtyři týdny před Vánocemi začíná advent. Slovo advent doslova znamená příchod, čekalo se na příchod Mesiáše. Pro adventní dobu platila pravidla postu, tedy střídmost v jídle a pití, zbožné rozjímání a zákaz tance, zpěvu a zábav. První adventní neděle je zároveň první nedělí církevního roku. Během adventu se chodilo na ranní votivní mše k Panně Marii, tzv. roráty.²

Lidé si stejně jako dnes zdobili domy a všeobecně platilo, že se dům musí pořádně uklidit. K výzdobě obydlí se užívaly i betlémy, které se stavěly po hodně dlouhou dobu, někdy i celých čtrnáct dní. Ve světnici pak betlém stál až do Hromnic, tedy do 2. února. Vánoční betlémy se nejprve objevovaly pouze v kostelech, počátkem 18. století si je začala stavět i šlechta. Do lidového prostředí se jesle dostaly po reformách Josefa II., který zakázal jesličky v kostele spolu s vánočními hrami.³

Štědrý den

Štědrý den je spjatý s Božím hodem Vánočním, tedy dnem narození Ježíška. Štědrý den je označován jako vigilie, tj. den předvečer slavnosti. Je to den postu a přípravy na oslavu narození Ježíška. Půst končil na Štědrý večer s východem první hvězdy. Před večeří byla společná modlitba, teprve poté se večeřelo, přičemž počet lidí u stolu nesměl být lichý. Jídlo, které je dnes pro Štědrý večer typické, kapr, se na svátečním stole začal objevovat až v 19. století. Kousky z jídel štedrovečerní večeře se dávaly dobytku, ke stromům a do studny, aby se všem dobře dařilo.

Štedrovečerní večeře nebyla jen běžné chutné jídlo. Šlo o rituální hostinu, která měla svá specifika. Už úprava stolu byla v selských rodinách neobvyklá, na stůl se pokládal bílý ubrus. Někde se nohy stolu spojily řetězem, což mělo dokládat spojení stolovníků. Jinde jako naznačení sounáležitosti rozkrájeli jablko na stejný počet kousků, jako bylo stolovníků. V zemědělských rodinách šlo především o úrodu, a proto si ke stolu nosili slámu nebo obilí, někde ležela pod stolem i sekera, symbol síly. K večeři usedali všichni obyvatelé domu či

² VONDRUŠKA, Vlastimil. *Církevní rok a lidové obyčeje*. České Budějovice, 1991. ISBN 80 85463-03-2.

³ LANGHAMMEROVÁ, Jiřina. *Lidové zvyky*. Praha, 2004. ISBN 80-7106-525-0.

domácnosti. Pokud někdo z rodiny během daného roku zemřel, byl i pro něj nachystán talíř s polévkou, který pak zůstal nedotčen. Jídla, která se podávala, pocházela obvykle ze surovin, které se v hospodářství vypěstovaly. Jídlo se tedy připravovalo z mouky a obilných produktů, luštěnin, sušeného i čerstvého ovoce, ořechů. Časem se vařily i další pokrmy. Na stole nesměly chybět symboly plodnosti – bible, svíce a chléb. V průběhu 19. století se k nim přidalo i pokládání peněz na stůl. Před jídlem se rodina samozřejmě pomodlila, někde se četly i úryvky z bible o narození Krista. Po modlitbě se obvykle snědl kousek chleba nebo oplatka s medem, poté následovala polévka. Tradičně se připravovala z luštěnin, hlavně čočky a hrachu. Hrách měl svou symboliku v bobtnání při vaření. Tento jeho nárůst měl symbolizovat nárůst bohatství. Další pokrmy se lišily podle místa. Na Valašsku se jedla pohanková kaše, jinde kaše jahelná s medem. Hodně se jedla také jídla z hub nebo pečivo polité švestkovou omáčkou. Vesměs se ale zachovával půst, nejedlo se tedy maso. Dnešní tradiční kapr s bramborovým salátem je zvyk až z průběhu 20. století. Jako zákusek sloužilo sušené domácí ovoce, někde se z nich vařila příloha zvaná muzika. Významné postavení mělo jablko, a to jak pro svou podobu (krásný červený plod), ale i pro svou skrytou podstatu. Jablko je symbolikou spjaté s plodností a erotikou, někdy mělo jít o afrodiziakum. Jedly se také ořechy, které pro svou podobu jakési „mnohostní“ plodiny symbolizovaly bohatství. Po každém hlavním jídle, po polévce a kaši, se jedlo pečivo. Hlavně to byla vánočka, která měla svůj zvláštní význam, tak jako každý štědrovečerní úkon. Vánočka byla jídlem celých Vánoc, dávala se koledníkům i sloužícím. Byla to mimořádná pochoutka, která se jedla i jako příloha ke sladkým kaším. Běda hospodyně, které se vánočka nepovedla, nebo se zdrcló těsto, tu nečekalo v následujícím roce nic dobrého. Další lahůdkou Vánoc je cukroví, už v polovině 19. století se recepty na vánoční cukroví objevovaly v kuchařkách.

Zdobení vánočního stroměčku je zvyk ještě mladší než stavění betlému. V českých zemích se objevil až počátkem 19. století. Zvyk zdobení vánočního stromku se do českých zemí dostal ze sousedního Německa, kde měl dlouho tradici. V lidových vrstvách, zvláště na vesnici, se tento zvyk ujímal velmi pomalu. Ozdoba zeleného chvojí je ale v tomto prostředí dobře známá. Větvička se zavěšovala nad stůl a zdobila se. Zato dárky jsou s Vánocemi spojeny odedávna. Šlo ale o drobnosti a čím chudší rodina, tím méně se tento zvyk dodržoval. Ale i v těch rodinách, kde si dárky nadělovaly, nebylo nadělování hlavní částí večera. Obdarovávaly se především děti. Původně se dárky dávaly k jeslím, s rozvojem zdobení stroměčku se dárky přenesly pod něj.⁴

⁴ LANGHAMMEROVÁ, Jiřina. *Lidové zvyky*. Praha, 2004. ISBN 80-7106-525-0.

Štědrý den byl podle lidové víry nejlepší den pro předvídání budoucnosti. Nejznámější z těchto zvyků jsou tyto: po večeři se rozkrajovala jablka a podle tvaru jaderníku se určovalo zdraví a osud. Jaderník ve tvaru kříže znamenal nemoc či smrt, hvězda nosila štěstí a majetek. Také rozlousknutý ořech, který byl červivý, nosil smůlu. Budoucnost měl naznačit i tvar ztuhlého olova, které se rozpuštěné lilo do vody. Pouštění skořápek vlašských ořechů se svíčkou mohlo značit více věcí, např. když děvče pustilo dvě a obě pluly k sobě, bylo to dobré znamení pro ni a jejího milého. Dívky také házely střevíc přes rameno. Pokud dopadl špičkou ke dveřím, měla mít dívka do roka svatbu. Tvář nastávajícího pak mohla vidět v tento den na hladině vody.

Boží hod vánoční (25. 12.)

Tento den je centrem Vánoc, slovo hod označuje jednak sváteční den, jednak hodování jako hostinu. Církev tím myslí sycení boží milosti, lidová tradice zahrnuje i domácí slavnosti jedení. V tento den měli věřící rozjímat, podle lidové tradice se nemělo vůbec pracovat, ani peřiny se nestlaly, někdy se dobytku zavazovaly huby, aby přežvykováním neznesvětil slavnost den.⁵

Svatý Štěpán (26. 12.)

Tento den byl, po dlouhé době půstu, prvním dnem uvolnění a veselí. Na Štěpána kdysi končil rok, měnila se proto i služba, především u mladých lidí. Konec služby resp. její přerušování až do Nového roku mě své zvyklosti. Mezi ně platilo vyplacení odměny za službu, platilo se penězi i naturáliemi, mezi ty patřily šaty ale i vánočka. Na Štěpána se světlo obilí určené k setbě. Konaly se občůzky, které vykonávali nejprve nejvážnější členové obce, postupně se návštěvy na Štěpána staly společenskou událostí. Obchůzky byly spojeny s koledou. Na jakousi koledu chodil i pastýř se ženou. Ten dostával naturálie za služby, které pro obec vykonával. Pastýř o Vánocích troubil, což bylo nedílnou součástí vánoční atmosféry. Právě vytrubování bylo i součástí pastýřské koledy. Pastýř si koledováním nepřišel pouze pro plat, ale zároveň hospodářům blahopřál. To stavělo plátce i příjemce na stejnou úroveň. I ostatní koledníci používali při koledě hudební nástroj. Rozšířený byl jakýsi hliněný džbán, nazývaný bukál či bukač. Džbán byl nahoře potažen kůží jako bubínek a uprostřed protažen žíněmi. Za ně se navlhčenou rukou popotahovalo, nástroj pak vydával bručivé tóny, odtud i

⁵ VONDRUŠKA, Vlastimil. *Církevní rok a lidové obyčeje*. České Budějovice, 1991. ISBN 80 85463-03-2.

jeho název. Dalším atributem koledování byl kolední proutek, tento zvyk nemá křesťanskou tradici. Proutek měl hospodáři přinést dobrou úrodu lnu. Lidé se ale v tento den navštěvovali také jen pro radost.⁶

Svátek mlád'átek (28. 12.)

Svátek mlád'átek je spojen s biblickým vražděním malých dětí Herodesem. Proto je v tento den kladen důraz na děti a předpovídá se jejich zdraví pro příští rok. Dnem Svátku mlád'átek končil zákaz předení.⁷

Svatý Silvestr (31. 12.)

Lidové zvyky v tento den nejsou příliš staré. Je to dáno tím, že teprve ve středověku se sjednotil konec roku na 31. prosince. Lidé navštěvovali kostel a děkovali za vše dobré, co je v uplynulém roce potkalo. Jinde se konaly veselé oslavy. Přes silvestrovskou noc nesměla nechat hospodyně sušit prádlo a posměchu se vystavil ten člen rodiny, který vstal na Silvestra z postele poslední. Konec starého roku a začátek nového se všude slavil přípitkem a přáním zdraví a štěstí.⁸

Nový rok (1. 1.) – jinak také svátek Obřezání Páně

Prvním mezníkem mezi starým a novým rokem byl zimní slunovrat. První leden jako počátek nového roku zavedl G. J. Ceasar. Když se v 16. století reformoval kalendář, 1. leden jako počátek roku zůstal. Většina středověkých zemí, ale prvního ledna za počátek roku nepřijala a slavilo ho prvního března nebo na Velikonoce. Teprve v 17. století se prosadilo sjednocování a za počátek občanského roku se ustanovil 1. leden. Protože nešlo o liturgický počátek roku, nebylo ani moc lidových zvyků, pouze nějaké pověry. Zasílání novoročenek zavedl ve 30. letech 19. století vlastenec hrabě Karel Chotek. Byly zdobeny obrazy hrdinů národních dějin a významnými světcí. Časem ale upadly v zapomnění a znovuzrození novoročenek nastalo teprve koncem 19. století, kdy se stalo módou posílat pohledy s grafikou nebo uměleckými lepty. Existovala pověra, že to, co bude dělat člověk v tento den, bude dělat po celý zbytek roku (jak na Nový rok – tak po celý rok). Proto se lidé vyhýbali hádkám a nosili u sebe peníze. Také věřili, že pokud první návštěvou do domu bude dítě, dívka či mladý

⁶ LANGHAMMEROVÁ, Jiřina. *Lidové zvyky*. Praha, 2004. ISBN 80-7106-525-0.

⁷ VONDRUŠKA, Vlastimil. *Církevní rok a lidové obyčejy*. České Budějovice, 1991. ISBN 80 85463-03-2.

⁸ Tamtéž

muž, přinese to domu štěstí. Stará žena nosila naopak smůlu. Nemělo se ani nic vynášet z domu, protože by věc v příštím roce určitě chyběla.⁹

Tři králové (6. 12.) – také svátek Zjevení Páně

Spojení Tří králů se svátkem Zjevení páně je lidového původu. Stejně tak jména a počet králů. Nikde v Písmu tyto údaje nejsou uvedeny. Za Tři krále chodíval učitel s žáky, duchovní s ministranty či sami chlapci. Masky králů byly prosté – papírová čepice, bílá košile přepásaná provazem či stuhou a vousy z koudele nebo vaty. Králové s modlitbou a zpěvem vykouřili dům a vykropili ho svěcenou vodou. Na dveře nebo na rám nad nimi napsali písmena K nebo C + M + B a datum. Také se v tento den světla voda, která pak měla chránit před nemocemi. Atributy Tří králů se přenesly i do života venkovských lidí. V kostelech se v tento den světla voda, křída, ale také kadidlo. Svěcenou vodou si lidé žehnali svá obydlí.¹⁰

1. 1. 1. Vánoce v beletrii 19. století

Babička

Nejen na Starém bělidle bylo zvykem, že kdokoliv přišel na Štědrý den nebo na Boží hod, dostal jíst a pít, co hrdo ráčilo. Děti se také chtěly každý rok postit, aby viděly zlaté prasátko, ale nikdy se jim to nepodařilo, protože neměly dost pevnou vůli. Na Štědrý den podělila babička drůbež a dobytek vánočkou a po večeři ještě kouskem od každého jídla. Kousky od štědrovečerní večeře hodila i do potoka a v zahradě pod každý strom, aby voda byla zdravá a země úrodná. Drobky hodila do ohně, aby neškodil. Služka Bětka po večeři v zahradě třásla bezem, aby zjistila, ze které strany se ozve pes. Z té strany pak měl přijít její ženich. Děvčata ve světnici zatím slévala olovo a vosk, aby jim tvary naznačily budoucnost. Děti pouštěli svíčky ve skořápkách po vodě a věřily, že čím „loďka“ dopluje dál, ten se podívá do světa. Komu se skořápka potopila nejdříve, ten měl nejdříve zemřít. Matka zatím každému dítěti rozkrojila jablko, pokud uvnitř bylo užrané od červa, byla smutná. Děti ale už chtěly k vánočnímu stromu, kam jim mělo Jezulátko nadělit dárky. Zvyk zdobení stromku babička moc nechápala, za jejích časů to zvykem nebylo, ale zvyk se jí líbil. Pod okny pak zazněl zvuk pastýřské trouby a koleda, to si teprve babička připadala jako o Vánocích.

⁹ VONDRUŠKA, Vlastimil. *Církevní rok a lidové obyčeje*. České Budějovice, 1991. ISBN 80 85463-03-2.

¹⁰ Tamtéž

Na Štěpána chodili chlapani Proškovi koledovat do mlýna, kde na ně už čekali. Děti ze mlýna zase přišly na koledu na Staré bělidlo. V *Babičce* o oslavách Nového roku není ani zmínka. Od svátku sv. Štěpána se přichází až ke Třem králům.

V Ratibořicích hodil za Tři krále pan učitel, ve vsi se konala volba krále a královny a taneční zábava. Na Starém bělidle se pouze sešly přástevnice a dobře povečeřelo, zpívalo a když začal hrát flašinet, tak se ve světnici i tančilo.¹¹

Rok na vsi

Habrůvské děti se také snaží nalézt zlaté prasátko, zda se jim to ale podařilo, nevíme. Hospodyně čeládku podělila sušenými švestkami, ořechy a jablky. Jablka děvečky hned rozkrajují a s nimi i hospodyně. Tu výsledek potěšil. Děvečky také lijí olovo a zjistí, že mladinká dívka se vdá dříve než starší, která už prošla mnoho muzik. V Habrůvce se na Štědrý den večeřel kapr i krupičná kaše, nikde ovšem nechybělo ovoce. I zde večer troubil pastýř a zpíval koledy a s ním každý, kdo měl chuť. O půlnoci se lidé sejdou v kostele, kde zpívají koledy a poslouchají výklad slavnostně ve zlatě oděného faráře.

V této knize je sv. Štěpánovi věnována celá kapitola. Děti se brzy ráno pomodlily a šly na koledu. U každých dveřích odříkaly koledu a dostaly za to koláčky, jablka, ořechy i peníze. Ty šťastnější doslaly i pomeranč. Také se konala mše za habrůvskou chasu, všichni mladí lidé se svíčkami v rukou chodili kolem oltáře. Hned po mši odešli všichni do hospody a slavili. Takový byl v Habrůvce zvyk – na Štěpána musí každý v hospodě pít. Chasa oslavovala změnu služby, čeledíni s hospodáři uzavírali smlouvy. Zkrátka každý měl co oslavovat.¹²

Poslední den v roce oslavila Habrůvka v kostele při mši. Po mši čekají lidé v hospodě na poslední chvíle starého roku a s dvanáctou hodinou noční zazněl marš. Všichni si podávají ruce a připíjí si.

V Habrůvce se Nový rok slaví, děti dávají otcům novoročenky a přejí jim štěstí a zdraví. Děti za to dostanou malou odměnu. Koná se i novoroční mše, oltář je vyzdoben, stejně jako dívky nesoucí svíce. Novoroční přání nosil i kominík, symbol štěstí, na jeho pohlednici je svatá rodina a říkanka. Děvečky v tento den nastupují do nové služby.¹³

Do Habrůvky přišli Tři králové z jiné vesnice, měli papírové čepice, bílé košile a berle oblepené papírem. Do svého kostýmu se oblékli vždy před vesnicí. U každého domu se

¹¹ NĚMCOVÁ, Božena. *Babička*. Praha, 1972. Str. 127 – 130.

¹² MRŠTÍK, Alois a Vilém. *Rok na vsi I*. Praha 1950. Str. 336 – 346.

¹³ Tamtéž. Str. 361 – 371.

zastavili a zazpívali, za odměnu dostali koláče a peníze. Na dveře napsali své znamení a pokračovali k dalšímu domu.¹⁴

1. 1. 2. Závěr

V *Roku na vsi* je krátce popsáno několik vánočních zvyků. Nejvíce prostoru je věnováno půlnoční mši a rozdílům ve štědrovečerním pokrmu. Také je vidět velký rozdíl mezi chudinou a bohatšími sedláky. Někde se jedl kapr, vánočka a pilo víno, jinde se jedla kaše a křížaly. Boží hod se slaví, jak už je v Habrůvce zvykem, v kostele i v hospodě. Na Štěpána se koleduje, a nejen chlapci jako v *Babičce*, ale i dívky. Silvestr se opět koná v kostele a v hospodě se pokračuje s trochu jiným slavením.

Tím, že popisují věci všední i sváteční tak jak plyne rok, dávají Mrštíkové čtenáři pocit, že to, co čte, napsal sám život. Jako by záleželo pouze na nás, co si přečteme a co vynecháme. Naopak Němcová popisuje plynutí roku a lidové obyčeje podle hlavní postavy babičky, přesto i v jejím hlavním plánu bylo popsat zvyky na vesnici.¹⁵

Zato v *Babičce* je zvyků spousta a dopodrobna popsána. Na rozdíl od habrůvských občanů nešla babička na půlnoční, ale to může být i vzdáleností Starého bělidla od kostela. Vánoční zvyky mají ve vyprávění funkci sblížování. Paní Prošková se rozesmutní při pouštění lodiček, děti si hrají, a protože jsou Vánoce, svátky klidu a míru, hádají se o něco méně než obvykle. Nad vším bdí babička, hlídá, aby se neopomněl nějaký tradiční skutek vykonat a tím na sebe neseslali neštěstí. Babička ví, jak umí být život těžký, a proto se snaží rituálními úkony ušetřit sebe i ostatní bolestí, kterým se jde vyhnout. Děti jsou ovšem v obou knihách stejné, těší se na dobroty a nemohou jim odolat ani za zlaté prasátko. Dalším popsáním dnem z vánočních svátků je svatý Štěpán, jiné slavnostní dny v *Babičce* popsány nejsou. Až pak Tři králové. I slavení konce starého roku a Nový rok *Babička* přechází, nejde přece o liturgický nový rok. To Habrůvka, jak je u ní zvykem, jde do kostela, ale odpoledne je už Nový rok dnem jako každý jiný.

¹⁴ MRŠTÍK, Alois a Vilém. *Rok na vsi I*. Praha 1950..Str. 382 – 386.

¹⁵ JANÁČKOVÁ, Jaroslava. medailonek autorů Aloise a Viléma Mrštíkových; *Rok na vsi I*. Praha, 1986.

2. 2. Postní doba a Velikonoce

Čas Velikonoc je z hlediska křesťanské víry nejdůležitější úsek roku. Jde o samou podstatu víry, o umučení a zmrtvýchvstání Ježíše Krista. Svou mimořádností předčí i Vánoce. Velikonoce také spadají zhruba do období jarní rovnodennosti, což je v našich zeměpisných podmínkách začátek zemědělského roku. Tedy další, teď již nekřesťanský důvod k oslavám.

Velikonoční svátky mají tradici ještě z předkřesťanských dob a pravděpodobně navazuje na židovský svátek Pesach. Předkřesťanské svátky jara byly spjaté se zemědělským kalendářem. Určujícím prvkem byly významné změny v přírodě, tedy střídání ročních období. Jedno z nejdůležitějších postavení v zemědělském kalendáři měly slavnosti spjaté s počátkem vegetačního cyklu. Protože se křesťanství nevyvíjelo izolovaně, bylo ovlivněno helénskými a hebrejskými tradicemi. Velikonoční svátky začínají podle selského kalendáře v době započetí jarních prací a končí v době sklizně. V antickém světě byl příchod jara vítězstvím života nad smrtí a s ním bylo spojeno mnoho starobylých oslav. Vlivem křesťanství se vztah člověka k přírodě změnil a oslavy vymizely. Církvi se však nepodařilo všechny rituály vymýtit, a tak je přetvořila v součást křesťanských oslav. Oslava Kristova zmrtvýchvstání tedy historicky navázala na jeden z nejdůležitějších židovských jarních svátků Pesach. V tomto svátku se prolínají starobylé pastevecké a zemědělské oslavy spolu se slavnostmi, související ze záchranou Izraelitů z egyptského zajetí. Tento židovský svátek připadal na den po prvním jarním úplňku. Také Velikonoce jsou pohyblivým svátkem, což je zapříčiněno tím, že jsou pozůstatkem roku řízeného sluncem a měsícem (resp. slunovratem a úplňkem). Křesťané se snažili oddělit Velikonoce od svátku Pesach. V šestém století se svátek ustálil a přijal způsob vycházející ze zásady slavit Velikonoce po jarní rovnodennosti v neděli po prvním jarním úplňku.¹⁶

Čtyřicetidenní půst trval od Popelečné středy do Božího hodu velikonočního. Číslovka čtyřicet byla zvolena kvůli odkazu na Bibli – čtyřicet dní trvala potopa, čtyřicet dní trval Mojžíšův výstup na Horu, čtyřicet let putovali Izraelští pouští, čtyřicet dní plných pokušení strávil Ježíš v poušti. Matematicky ale není číslo čtyřicet dělitelné počtem dní v týdnu, tedy sedmi, proto půst začíná na Popeleční středě. Během těchto čtyřiceti dnů mohli původně křesťané jíst jen jednou za den, a to večer.¹⁷

Půst nebo-li postní doba, začíná Popeleční středou. V tento den ráno chodili lidé do kostela k přijímání popelce. Šlo o zvyk, kdy kněz věřícím na čelo nakreslil popelem křížek,

¹⁶ VAVŘINCOVÁ, Valburga. *Malá encyklopedie Velikonoc*. Praha, 2006. ISBN 80-7277-292-9.

¹⁷ SALAJKA, Milan. *Kalendář, osobní jména a křesťanské svátky*. Praha, 1995. ISBN 80-85865-47-5.

při tomto činu říkal slova Pamatuj, že prach jsi a v prach se navrátíš. Popel, který při tom používal pocházel ze spálených ratolestí posvěcených minulou Květnou nedělí.¹⁸

Velikonoce, jsou nejvýznamnější svátek křesťanské církve, jsou spojeny s umučením a vzkříšením Ježíše Krista. Víra přikládala význam především zvykům konaným o postních nedělích. První neděle postní se nazývala černá, a to podle oděvů, které v této době ženy nosily (barevné součásti oděvů odkládaly). Jiné označení pro tuto neděli je pučálková. Název je odvozen od pokrmu z namočeného a usmaženého hrachu. Druhá neděle postní byl pražná, opět podle pokrmu, tentokrát podle paženého nedozrálého obilí. Třetí postní neděle nebo-li kýchavá, se jmenuje podle staré pověry. Věřilo se, že kolikrát se ten den kýchne, tolik roků se bude žít, popřípadě za tolik let se umře. Čtvrtá neděle postní byla družaná. V tuto neděli se mohla uvolnit postní kázeň a krátkodobě se změnily barvy rouch v kostele (fialová byla nahrazena růžovou). Název se odvozuje od zvyku návštěvy ženicha s družbou, ti navštívili dům, kam chtěli jít o velikonoční pomlázce na námluvy. Někde se také pekly koláče s nádivkou, tzv. družbance. Poslední pátá neděle postní byla smrtná, kdy se zahaloval se kříž v kostelech. Také se dodržoval zvyk vynášení smrti, který není spojen s křesťanskou liturgií. Původ je v pohanských dobách a nejspíše je spojen s počátkem jara a koncem zimy. Vynášení smrti mělo různé varianty, které se postupem času se měnily. Původně to byl magický obřad, během století se ale z obřadu stal zvyk a zábava.¹⁹

Velikonoční týden začíná Květnou nedělí. Tomuto týdnu se říká pašijový, což znamená Svatý. Jejich hlavním tématem jsou pašije, to je evangelická zvěst o umučení Ježíše. Ve středověku se konalo i reálné vyjádření tohoto tématu v podobě pašijových her. Vlastní velikonoční svátky jsou Škaredá středa, Zelený čtvrtek, Velký pátek, Bílá sobota, Hod boží velikonoční a Velikonoční pondělí. Škaredá středa má svůj název od Jidášova udání Krista, které se mělo uskutečnit právě v tento den. Škaredá středa nemá moc lidových zvyků, snad jen ten, že se lidé na sebe neměli škaredit, aby se neškaredili v celém roce. Zelený čtvrtek je prvním dnem velikonočního třídenní, kdy se odehrávaly nejdůležitější události Velikonoc. Jeho název zřejmě pramení už z předkřesťanského období, měl znamenat oslavu právě pučící zeleně. Proto se měla jíst „zelená“ jídla. Další důvod, proč je tento čtvrtek Zelený, je ten, že kněží oblékají zelené roucha. Jidášovu zradu lidová tradice proměnila v chlapecké honění Jidáše na Zelený čtvrtek. Také se poprvé v tento den chodí na obchůzku s různými klapáčkami, protože „zvony odletěly do Říma“. Tento hluk je spjat i s pověrečnou magií,

¹⁸ LANGHAMMEROVÁ, Jiřina. *Lidové zvyky*. Praha, 2004. ISBN 80-7106-525-0.

¹⁹ VONDRUŠKA, Vlastimil. *Církevní rok a lidové obyčeje*. České Budějovice, 1991. ISBN 80 85463-03-2.

věřilo se, že hluk odhání zlé síly. Na Velký pátek sv. Petr zapřel Krista. V tento den je velké množství zvyků a jen těžko se odděluje vlastní náboženské vyjádření, klasické umění a lidové tradice. Také ale platí přísný post, rozjímání, zpověď a účast na bohoslužbě, kde se přijímalo Tělo Páně. V tento posvátný den křesťanské víry se praktikovaly i pověrečné zvyky. Velký pátek byl považován za zlomový den, měla se proto otvírat země a voda měla mít zvláštní účinky. Vodě se připisuje důležitost i v křesťanské víře např. křest je očištná koupel. Ráno na Velký pátek se lidé chodili umývat do čisté vody, tu si nosili i domů, kde s ní umývali nejdůležitější věci domácnosti. Hlavně nádoby spjaté s pečením „Božího daru“ – chleba. Další živel, oheň, měl také své místo v tradici Velkého pátku. V tento den se uhasil a nově zapálil, symbolicky šlo o vzkříšení nového.²⁰

Posledním postním dnem je Bílá sobota. V tento den se křtilo, od čehož je odvozen i název této soboty. Symbol očisty je dán nejen vodou, ale také bílým oděvem, do kterého se při křtu obléká. S vodou je spjat i další zvyk tohoto dne, svěcení vody, která se v průběhu roku užívá k žehnání i křtu novorozeňat. Také se na Bílou sobotu pálí ratolesti z Květné neděle. Oslavy na Boží hod se dříve konaly jako vigilie, tedy v předvečer na Bílou sobotu. Tento den je dnem radosti a oslava očištění skrze utrpení. Lidé se dříve slavnostně odívali do nového oblečení, nebo alespoň jednoho kusu nového. Bílá sobota není mnoho lidových zvyků. Končí půst, a proto po velké bohoslužbě následuje masitý oběd. Dívky v tento den barví vajíčka na pondělí. Dospělí šli na obchůzku do polí, kde se někdy konaly magické praktiky např. zasazování posvěcených ratolestí do rohů pole. Také se v tento den peklo tradiční pečivo, zvláště kynuté, zvětšování objemu mělo symbolicky přinést zvětšení majetku. Velikonoční pondělí patřilo lidovým zvykům. Chlapci chodili po domech a za doprovodu říkanky „pomlazovali“ přítomné dívky. Od tohoto zvyku šlehání spletenými proutky se nástroj pojmenoval pomlázka. Někdy je název pomlázka určen i pro samotnou koledu. Šlehání mělo mít ozdravné účinky, proto si chlapci za tuto činnost zasloužili odměnu. Tou bylo tradičně vejce, symbol rodícího se života a přicházejícího jara. Vajíčko mělo být plné a omalované. Prázdný výdutek značí opak života a plodnosti (proto se výdutky zdobily vynášené smrtky).²¹

²⁰ VONDRUŠKA, Vlastimil. *Církevní rok a lidové obyčeje*. České Budějovice, 1991. ISBN 80 85463-03-2.

²¹ LANGHAMMEROVÁ, Jiřina. *Lidové zvyky*. Praha, 2004. ISBN 80-7106-525-0.

1. 2. 1. Velikonoce v beletrii 19. století

Babička

Božena Němcová ve své knize *Babička* popisuje Velikonoce ve vyprávěcím proudu, v této pasáži se téměř neobjevuje přímá řeč, proto se zdá, jako by předvelikonoční i velikonoční čas proběhl rychle.

Nejprve vyjmenovává pět neděl předcházejících velikonočnímu týdnu. Tedy v případě *Babičky* neděli Černou, Družebnou, Kýchavnou a Smrtnou. Němcová sice píše „Přešla neděle Černá, Družebná, Kýchavná a pátou neděli, Smrtnou,...“²² ale jak je vidět na citátu, jednu neděli nejmenuje. Té vynechané se obvykle říkalo Pražná podle postního jídla. Z těchto pěti neděl se podrobně věnuje jen neděli Smrtné a s ní spojenému zvyku vynášení smrti. Popisuje jak se stavěla líta, tedy větvičky ozdobené vaječnými výdunký a barevnými fábory. Dále ukazuje jak děvčata strojila Mařenu, kterou pak za doprovodu chlapců se zpěvem nesli k vodě. Zde ji odstrojili a hodili do vody. Němcová upozorňuje, že Mařena musela být co nejhezčí. Zpět do vsi šla „chasa“ opět se zpěvem, zároveň se stavovala ve stavení a žádala koledu, která jim nebyla odepřena.

Velikonočnímu týdnu se autorka věnuje stejně pečlivě jako smrtné neděli. Začíná nedělí Květnou. V tento den trhá Barunka kočičky a spolu s babičkou je nesou do kostela na posvěcení.

O Škaredé středě se zmiňuje pouze v souvislosti se zvykem babičky odnášet kolovrat na půdu.

O Zeleném čtvrtku se pouze dozvídáme, že v tento den se nesnídá nic jiného než jidášky s medem.

Velkému pátku je ale věnována větší pozornost, a to nejen rozsahem. Božena Němcová popisuje, jak se babička s Barunkou šly ven modlit. Děti během dne místo kostelních zvonů řehtaly na řehtačky a babička se od snídaně na Zelený čtvrtek postí až do večere po vzkříšení. Mimo tyto zvyky zapojuje do vyprávění i okolní probouzející se přírodu a ostatní členy příběhu. Každý tu má větší či menší „rolí“.

Bílá sobota je v *Babičce* ve znamení úklidu, ale není opomenuto ani rozjímání, které je zastoupeno Barunčinými slzami z obrovské vnitřní radosti.

Na Boží hod bere babička ke svěcení mazanec, víno a vejce. Poté je rozkrájela a každého podělila kouskem i trochou vína. Nezapomněla ani na drůbež a dobytek, ten díky posvěcenému pokrmu měl být příchýlný a dávat hojný užitek.

²² NĚMCOVÁ, Božena. *Babička*. Praha, 1972. Str. 133.

V pondělí popisuje dodnes dodržovaný zvyk pomlázky. Koledníci s „dynovačkou“ odříkávají koledu a dostanou za to po vajíčku a po jablíčku.²³

Rok na vsi

Bratři Mrštíkové vynechávají hned dvě z neděl předcházejících Velikonocům, a to neděli první černou a druhou pražnou. Další neděle jmenují vždy na začátku kapitoly resp. dne. Tak se zmiňují o neděli kýchavé, ale nepíše o žádném zvláštním zvyku v tento den. Stejně tak se zmiňují o neděli družebné, ke každotýdennímu nedělnímu rozjímání se přidává pouze dovětek, že „ztichly řvavé písně chasy, a až do Vzkříšení nehlaholily taneční zvuky trub.“²⁴ Zato o páté neděli smrtelné se rozepisují více. Děvčátka v ten den chodí na koledy od domu k domu a v rukou drží malé smrtničky – popisované stejně jako líta v *Babičce*. Za písničku, kterou zazpívají dostanou pečivo nebo drobný peníz. Smrtku poté u potoka oškubaly ze vsí nádhery a hodily do vody, kde si jí už nikdo nevšímal.

Bratři Mrštíkové popisují slavení Velikonoc převážně z pohledu katolické víry. I v Habrůvce o Květné neděli chodí lidé do kostela světit kočičky. Na rozdíl od *Babičky* je i popsáno k čemu budou svěcené ratolesti sloužit. „Vedle svíce hromičné budou stát posvěcené ty kočičky, až duše se bude loučit s tělem, kočičkami zažehnavat budou bouři“²⁵ Posvěcené jehnědy lidé nosí na pole, aby Bůh dopřál velkou úrodu. Na Květnou neděli chodil kolem kostela průvod, zpívaly se písně a každý nesl zelené posvěcené ratolesti.

Autor se zmiňuje o tom, jak lidem vadí, že se pašije nezpívají v českém ale latinském jazyce.

Na Zelný čtvrtek ráno se lidé opět scházejí v kostele. Zvony dnes znějí v Habrůvce naposled a všichni se chystají ke zpovědi. V poledne se už děti scházejí s hrkačkami, aby nahradily zvony.

Velký pátek je den smutku, všechny obřady se konají v podivné dusivé atmosféře, každý vzpomíná na ukřižování Krista. V tento den nikdo nepracuje na polích a nikdo není ani v hospodě. Lidé celý den rozjímají a chodí k božímu hrobu.

Slavnostní obřady pokračují i na Bílou sobotu. Pálí se Jidáš, který má u Mrštíků podobu tří polínek. „Něco málo školáků přihlíželo zvědavě, jak se pálí Jidáš. Nijak jim nešlo na rozum, že by ta tři polínka...býti mohly tím zrádným Jidášem...“²⁶ Kněz na Bílou sobotu světlí ve fialovém rouchu vodu, lidé opět poklekávají u božího hrobu. Bílá sobota je na rozdíl

²³ NĚMCOVÁ, Božena. *Babička*. Praha, 1972. Str. 133 – 136.

²⁴ MRŠTÍK, Alois a Vilém. *Rok na vsi II*. Praha, 1949. Str. 31.

²⁵ Tamtéž. Str. 76.

²⁶ Tamtéž. Str. 123.

od Velkého pátku den radostí, znovu znějí zvony. Všichni kdo mohli se vystrojili a scházeli se u kostela, kde hrála kapela katolické písně a čekali na faráře. Poté se opět konaly pobožnosti. Boží hod začínal v Habrůvce mší, kde se světily nabarvená vajíčka a bábovky, které se pekly místo velikonočního beránka. Tyto pokrmy se poté doma snídaly. „Pojedli, a oloupané skořápky hospodyně pečlivě sbírá, aby je dala a rozhodila tam, kam nešlápne hříšná noha lidská: tož na záhonky zahrádky, aby dobře tlačila zelenina.“²⁷

Červené pondělí probíhalo v Habrůvce ve znamení „šlohačky“. Malí chlapci mají své pomlázky opentlené, mládenci mají jen jeden prut zastrčený v holínce. Všichni však koledují a dostávají malovaná vajíčka. Kdo půjde ke komu na koledu, se domlouvalo už před Červeným pondělím a běda tomu, kdo nepřišel tam, kam slíbil. Sváteční klid nastane teprve večer.²⁸

1. 2. 2. Závěr

Babička se odehrává v první polovině 19. století naopak *Rok na vsi* popisuje poslední desetiletí 19. století. Přesto se zvyky příliš neliší, spíše je rozdíl v přístupu autorů k tématu venkova.

V *Babičce* jsou popsány velikonoční zvyky, které přímo souvisí s hlavními hrdiny, např. nošení smrti nebo pomlázka. Celkově je spíše zaměřena na přírodu, jak se na jaře mění a jak je s ní venkovský lid spojen. Naopak v *Roku na vsi* se vše otáčí kolem kostela. V obou knihách se autoři soustředují pouze na ty nejznámější zvyky, většina zvyků se v obou knihách kryje např. svěcení kočiček, pomlázka a vynášení smrtky. Také mají společné velikonoční rozjímání – v *Babičce* se rozjímá u kvetoucích stromů v *Roku na vsi* při mších v kostele.

V knize *Rok na vsi* se neobjevuje zmínka o půstu, pouze se upozorňuje na to, že se na Boží hod snídalo až po posvěcení pečiva. Mohlo by to být i proto, že Habrůvka je vylíčena jako chudý kraj a lidé si nemohli dovolit připravit se o to chudé jídlo které měli, neboť by neměli sílu na každodenní práce.

V *Babičce* je mnoho velikonočních zvyků opomenuto, zvláště ty spojené s kostelem. Nepíše se o pašijích, které se běžně konaly na Květnou neděli, ani se nechodí k Božímu hrobu, nehoní se Jidáš. Jako kdyby skutečnost, že je Staré bělidlo mimo vesnici, opravňovala její obyvatele k vynechání některých zvyků.

²⁷ MRŠTÍK, Alois a Vilém. *Rok na vsi II*. Praha, 1949. Str. 143.

²⁸ MRŠTÍK, Alois a Vilém. *Rok na vsi II*. Praha, 1949. Str. 76 – 78, 83 – 150.

V zapadlé Habrůvce z *Roku na vsi* se udrželo mnoho starých zvyků, naproti tomu na Starém Bělidle, jehož obyvatelé měli blíže k velkým městům a ke šlechtě, se mnohé zvyky už nedodržovaly.

1. 3. Svatodušní svátky (Letnice)

Svatodušní svátky se slavily padesát dnů po Velikonocích – mezi Velikonocemi a Božím hodem svatodušním bylo šest významných neděl. Jde o svátky pohyblivé. O svatodušní neděli se oltáře zdobily květinami, zvláště růžemi, proto se těmto svátkům říkalo i Rozálie. Boží hod svatodušní je také svátek zvaný Seslání Ducha svatého. Ve Starém zákoně byl padesátý den po velikonocích dnem, kdy Mojžíš obdržel Desatero. Liturgická barva tohoto období je červená, což značí ohnivě jazyky, v jejichž podobě sestoupil svatý Duch na apoštoly.²⁹

Svatodušní svátky nebo-li Letnice, navazují také na tradici předkřesťanských svátků letního slunovratu. V tomto období lidé v prvním tisíciletí obětovali zlým duchům a nosili dárky ke studánkám.

Spojení předkřesťanské tradice a křesťanský počátek církve svaté, tj. Seslání Ducha svatého se odráží především v tradicích. Některé svátky zůstaly v časovém okruhu slunovratu, přesto jsou posvěceny církví.

Boží hod svatodušní byl ve znamení církevních obřadů, uklízel se dům a zdobil květinami. Svatodušní neděle byla ve znamení církevních obřadů, naopak pondělí bylo určeno lidovým zvykům. Toto rozdělení bylo proto, že lidové zvyky spjaté se slunovratem, nebyly slučitelné s křesťanskou vírou.

V pondělí se konaly jízdy králů. Mládež se strojila za krále a královny a spolu s družinou jeli vyjednávat královskou svatbu nebo hledat vhodnou královnu. Někde se role rozdělovaly podle vážnosti účastníků, soutěží či dohodou. Procesí chodilo vesnicí a žertovalo, přednášelo verše, předvádělo se vlastně malé divadlo, za které chasa dostala dárky. Obchůzka obvykle končila pronásledováním utíkajícího krále, vhozením některého člena průvodu do vody, také se konaly závody na koních a podobně. Někde se jízdy králů dělily na chlapecké a dívčí slavnosti. Chlapecké se nazývaly honění králů a byla to dominanta hlavně pastevecké mládeže. Král zvolený ostatními chlapci nad nimi prostřednictvím obřadu získával nadvládu. Proto musel své postavení obhájit. Král a jeho pobočníci byli oblečeni do kůry a květů, některé květy měly mít magický význam, např. kapradí. Král musí podstoupit různé zkoušky, ve kterých většinou nemůže vyhrát, ale o to nejde, stejně nebo právě proto králem zůstává. A protože nevyhraje koná se i jeho poprava, samozřejmě symbolicky – „usekne“ se mu koruna. Král byl patronem mladíků, platil na něj, ale chasa za to na něj vybírala v obchůzce. Někde

²⁹ VONDRUŠKA Vlastimil. *Církevní rok a lidové obyčeje*. České Budějovice, 1991. ISBN 80 85463-03-2.

byl kladen důraz na samotnou jízdu krále, jinde na jeho honění nebo na jeho vodění podle toho se i těmto hrám říkalo.³⁰

Dívčí slavnosti konané o letnicích se nazývaly královničky. I se zvolenou královnou se konaly obchůzky, královna kráčela pod ozdobeným baldachýnem, její doprovod nesl kytice květů. Zdobení se jako většina zvyků lišilo podle místa konání. Z Čech máme popisy královniček hlavně z první poloviny 19. století, královny chodily bosé, s rozpuštěnými vlasy a v bílých šatech. Na hlavě nosily královny, králové i družičky věnečky obtočené myrtou a zdobené růžemi. Scénicky pojaté obchůzky propojovaly mládež dívčí i chlapeckou, šlo o jakési hry na kralování. Častější byly ale obchůzky oddělené, královny nosily žezlo vytvořené z růží nebo malou májku. Někde tyto atributy nosily družičky. Někde se naopak „hrálo“ na chudou královnu, to pak byly obchůzky spojeny s koledou. Vybíraly se dárky např. vajíčka či peníze.³¹

Dívky také v tento den měly povinnost „otevřít studánky“. Šlo o vyčištění studánek od nečistot, které se do ní zanesly během zimy. Studánky se však očišťovaly i symbolicky, a to tak, že se do jejího pramene ponořila „čistá“ dívka, tedy panna. K tomuto obřadu byly vybírány mladé dívky mezi sedmi a devíti lety. Tento zvyk je slovanského původu a provozoval se i v jiných slovanských zemích. Nejdéle se tento zvyk dochoval na Českomoravské vrchovině, kde se studánky otvíraly velkým klíčem ještě před druhou světovou válkou. Spolu s křesťanskou vírou se změnil obsah tohoto zvyku. Začalo se věřit, že ve studánce sídlí Panna Marie a studánky jsou její oči. Proto se také po vyčištění a odemknutí studánky modlil Zdrávas Maria.³²

1. 3. 1. Svatodušní svátky v beletrii 19. století

Babička

Božena Němcová v *Babičce* píše pouze „Bylo již po svatodušních svátcích, ...“³³ Je tedy vidět, že na ně nezapomněla, ale více se o nich nerozepisuje. O jízdách králů není ani zmínka. Jen nám oznamuje, že babička těmto svátkům říkala zelené, kvůli výzdobně stavení. Uvnitř něho i zvenku byly zelené břízy a máje.³⁴

³⁰ LANGHAMMEROVÁ, Jiřina. *Lidové zvyky*. Praha, 2004. ISBN 80-7106-525-0.

³¹ Tamtéž

³² Tamtéž

³³ NĚMCOVÁ, Božena. *Babička*. Praha, 1972. Str. 169.

³⁴ Tamtéž. Str. 169.

Rok na vsi

V Habrůvce se Svatodušní svátky slaví poutí ke sv. Trojici, mší pod širým nebem a to vše za doprovodu hudby a lidí ve svátečních oděvech. O pouti se ale budu zmiňovat v následujícím textu. Jízdy králů se nekonají ani v Mrštňkově *Roku na vsi*.³⁵

1. 3. 2. Závěr

V *Babičce* ani v *Roku na vsi* nejsou popsány žádné lidové zvyky ani jízda králů, která podle etnografických publikací připadala na Svatodušní pondělí. Ani o otvírání studánek není v těchto dvou publikacích zmínka. V *Roku na vsi* se přece jen dozvíme více než z *Babičky*. Zjistíme tu, že se konala pouť, mše a všichni lidé se na tento den těšili, i když nám autoři už neprozradí důvod jejich radosti.

To, že se z beletrie nedozvídáme nic o zvycích není překvapivé, neboť k těmto svátkům se příliš lidová zvykovost nerozvinula. Jen v kostelech se někde zavěšovala holubice jako symbol svatého Ducha, také se kostel i domy zdobily březovými větvemi nebo celými stromky. O tomto zvyku se zmiňuje Němcová v *Babičce*.

Jízdy králů či královničky nejsou v beletrii popsány i z toho důvodu, že jsou staršího data než samotná díla z 19. století. Někde se jízdy králů uchovaly, ale šlo spíše o zapadlejší oblasti.

³⁵ MRŠTÍK, Alois a Vilém. *Rok na vsi II*. Praha, 1949. Str. 295.

1. 4. Boží tělo

Tato tradice vznikla v katolickém světě v 17. století a získala oblibu hlavně na vesnici, kde získala podobu lidového obřadu. Tento svátek se odpočítává od Velikonoc, přesněji řečeno devět týdnů od Zeleného čtvrtku, kdy byla poslední večeře Páně a svaté přijímání. Jde tedy o svátek pohyblivý, který spadá do období konce jara a časného léta. Někde se svátek slaví už ve čtvrtek, většinou se ale posune až na následující neděli. Boží tělo je slavnost, při které se kněz modlí za úrodu, proti bouři, krupobití, moru a zemětřesení. Symbolickou obětí za boží pomoc jsou čerstvé květy, které rozhazují mladé dívky - družičky. Pro dívky to byla čest, po které každá toužila. Družičky se oblékaly do bílých volánkovitých šatů, měly rozpuštěné nakadešené vlasy a nesly si košíčky s květy na sypaní. V krajích, kde se udržovala krojová tradice, byly dívky oblečeny do tradičního kroje. Při této příležitosti se konaly obchůzky obcí s Kristovým tělem - svatou hostií, která byla uložena v monstranci. Obchůzka se konala v kruhu, jehož středem byl vždy kostel. Průvod se zastavoval u čtyř polních kostelů. První šly v průvodu dívky, které sypaly květy. Následoval kněz se svátostí oltářní, za ním zpěváci a muzikanti a nakonec šli starší lidé z obce.³⁶

1. 4. 1. Svátek Božího těla v beletrii 19. století

Babička

Děti si na svátek Božího těla, nebo-li hrobu, jak se v *Babičce* říká, připravili věnce. Adélka šla za družičku a byla na to náležitě hrdá. Celá rodina se kočárem vydala do městečka, které bylo celé ozdobeno zelenými ratolestmi. V městečku se chystají do kostela a dívky do průvodu, babička jim nakazuje, aby dávaly pozor a neupadly. Pak se konala v kostele mše, děti byly nejbliže u oltáře. Pak následoval průvod, vpředu šly děti, malí chlapečci s rozsvícenými „třínožkami“ a dívky, které sypaly na zem květy. Za nimi šlo panstvo, dále představenstvo města a honorece z celého okolí, za městským lidem šel lid selský a mezi nimi i babička. Nad hlavami lidí se rozvinuly korouhve cechů. Každý člověk byl oblečen podle svého stavu, a tak bylo poznat, kdo čím je. U oltářů se střílelo, toho se vždycky Adélka lekla.³⁷

Rok na vsi

Habrůvka je v tento den téměř dokonale uklizena, nikde se nebatolí husy ani kačeny, dokonce i psi jsou zavření. Některé rodiny si staví oltáře ve výklenku vrat. Vkládají tam

³⁶ LANGHAMMEROVÁ, Jiřina. *Lidové zvyky*. Praha, 2004. ISBN 80-7106-525-0.

³⁷ NĚMCOVÁ, Božena. *Babička*. Praha, 1972. Str. 88 – 92.

obrazy matek Božích, svaté Trojce, svatého Josefa či anděla strážce, hlídajícího Krista nad propastí. Obrazy zdobí kyticemi růží, věnečky barvínku a břečťanem, který se propléhá mezi závěsy. Na oltáře lidé kladou kytice prvosenek, lilie a mezi ně staví svíčky. Před osmou hodinou začnou zvonit zvony, vyzývají lid, aby šel na mši. Muži mají vyleštěné holínky a květy v ruce, ženy jsou oblečeny jako děvčata. Matka představená z nedalekého kláštera vede skupinu malých dívek, které jdou za družičky, proto drží košíky s květy. Zelenými ratolestmi je ozdoben i kostel. Po mši následoval průvod k prvnímu oltáři. Zde poklekl pan farář na zem a před sebou držel svátost oltářní. Po modlitbě se procesí přesunulo k dalšímu oltáři, který byl selský. Průvod se nakonec vrací opět do kostela. Odpoledne už mizí zelené zdobení vesnice a večer se venku toulají husy i kačeny.³⁸

1. 4. 2. Závěr

Zvyk slavnosti Boží těla se odehrává stejně v Habrůvce i v Ratibořicích. Zřejmě šlo o významný svátek, protože se dochovaly všechny významné zvyky spjaté s touto slavností, tak jak je popisuje odborná literatura. Významné jsou pro obě vesnice i odbornou literaturu květiny, čerstvé a vonící. Ale nejen květiny, i ostatní zeleň má svůj význam. Chvojím se zdobí průčelí domů i svaté obrázky. Do zeleně, do přírody, vede i průvod s Božím tělem. Šlo tedy o jakési propojení kostela s rozkvétající přírodou.

Také je významný průvod, ve kterém je zvláštní důraz kladen na družičky. Družičky byly neprovdané dívky, které měly za úkol nést košík s květy a ty během průvodu rozsévat po zemi. Zdá se, že na počtu družiček nezáleželo, každá dívka si v tento den mohla zahrát na „princeznu“. Hlavní je ale i přes tyto zvyky „tělo Páně“, kvůli kterému se celá slavnost koná. Důležité bylo i uspořádání průvodu, každý měl přesně určené místo. A to podle důležitosti. Přednost měly pouze děti. Kněz pak šel uprostřed, obklopen svými svěřenci.

³⁸ MRŠTÍK, Alois a Vilém. *Rok na vsi II*. Praha, 1950. Str. 309 – 312.

1. 5. Poutě

Pout' v náboženské tradici znamená cestu, ve smyslu pokání, uctívání, proseb a díkůvzdání. Tyto cesty se konají k místům, které jsou naplněné boží milostí. Fyzická námaha spojená s cestou a vytržení s běžného života je oběť Bohu. Poutě se konají k hrobům a ostatkům světců i k místům, kde se odehrál zázrak či zjevení, a k jejich symbolům, to jsou svaté obrazy a sochy oplývající zázračnou mocí. V českých zemích je tradice poutí bohatá, nejprve se uctívali především domácí patroni – např. svatý Václav, který je uctíváný dodnes. Protože byl tento světec a patron českých zemí zavražděn u kostela ve Staré Boleslavi, konaly se velké poutě právě do Staré Boleslavi. Dalším světcem, k jehož uctění se konaly velkolepé poutě, je svatý Jan Nepomucký. Poutních míst je velká řada, ale v mnohém si jsou podobné, a to v legendě, významu a patronaci. Náboženské poutě organizoval místní kostel a samotná cesta trvala různě dlouho, i několik dní. Průvod vedl kolem poutních míst, často byla tato místa označena kapličkami k zastavení, modlitbě a odpočinku. Průvod měl svůj řád. V čele průvodu se nesla korouhev se symbolem místního kostela, uctívaného světce, někdy se nesly korouhve i hospodářských společenstev a cechů. Cestou se zpívaly náboženské písně a odříkávaly modlitby. Ke sjednocení odříkávaných modliteb a k určování tempa šel v čele odříkávač, který srozumitelně deklamoval texty. Poutě se samozřejmě účastnil kněz s ministranty a družičkami, pak následovali místní věřící z obce i okolí. S procesím někdy chodila i hudba. Svaté poutě měly v průběhu historie různou intenzitu, ve středověku se putovalo ke vzdáleným hrobům, naopak na příklad v husitství měly poutě útlum. V 17. století v době rekatolizace se poutě opět dostaly do popřední zájmu a sama církev je hojně organizovala. V 18. století je panovník Josef II. zakázal, ale po jeho smrti se opět na poutě začalo chodit, ovšem už ne v takové síle a rozsahu.³⁹

Pout' v lidové tradici se obvykle slavila podle svátku místního patrona či svatého, kterému byl zasvěcen kostel. Do některých vesnic se putovalo procesím, ale většinou měli tyto poutě místní charakter. Hostitelé, u kterých se pout' držela, vyzdobili kostel a nacvičili zpívanou mši. V poutních místech bylo obvyklé, že si lidé mohli koupit různé památky z poutí. Ty nejcennější byly označovány pečeti pravosti, pečeť zaručovala, že je dárek z daného místa a jde o tzv. dotýkané sošky či obrazy, tj. požehnané dotekem, s originálním milostným objektem, nejčastěji soškou Panny Marie. Prodávaly se ale i jednoduché sošky a obrázky, které tvořili obvykle lidé, žijící v blízkosti místa konání poutě. Dalším tradičním dárkem byly obrázky světců malované na skle, ty byly oblíbeným bytovým doplňkem

³⁹ LANGHAMMEROVÁ, Jiřina. *Lidové zvyky*. Praha, 2004. ISBN 80-7106-525-0.

zejména v 19. století. Lidová pouť byla ale i společenskou událostí, proto se na ní sjížděli obchodníci se zbožím civilního rázu. Stánky se zbožím byly rozloženy okolo kostela. Mezi těmito krámkami byly i obchodníci s cukrovinkami, nejtradičnějším pamlskem z poutě zůstalo perníkové srdce. Ta kupovali chlapci svým dívkám. Ale nejenom perníkové srdce, ale pro malé dívky perníkové panenky a miminka, pro chlapce koníci a husaři. Většina pouťového zboží měla špatnou kvalitu, a proto i krátkou trvanlivost. Mezi toto zboží patřily právě perníky, ale také další dárky určené pro děti jako papírové růže a trumpetky, frkačky a mnohé další. Lidem na venkově nejvíce vyhovovaly poutě letní. Podle svátku daného patrona se totiž daly poutě slavit téměř celý rok. Šlo o jakési nabrání sil před sklizní. Příprava na pouť byla záležitostí žen, pečlivě se uklízelo, někde i bílilo. Hlavně se ale peklo, zejména koláče, ale i se slavnostním obědem, který se jedl venku, byla spousta práce. K lidové pouti patřily i atrakce pro děti, zejména kolotoče a houpačky, někdy se připojili i různí artisté a výstupy pouťových umělců.⁴⁰

1. 5. 1. Poutě v beletrii 19. století

Babička

V *Babičce* jsou popsány dvě poutě, jedna je z mládí babičky, druhá ze „současnosti“. Obě ale probíhají téměř stejně. Babička s Barunkou a ostatními ženami z okolí musí nejprve dojít k místu, odkud se vychází na procesí. Vůdce procesí o nich ví a čeká na ně. Všichni se scházejí u kapličky a nesou si s sebou potravu, protože pouť potrvá více dní. Poutníci se u kapličky pomodlí a pokropí svěcenou vodou. Pak už jeden chlapec vzal vysoký kříž, který byl ozdoben věncem a fáborem. Vůdce začal zpívat píseň a poutníci se k němu přidali, tak se putovalo do Svatoňovic. U každé kapličky, kterou cestou potkali, se zastavili a pomodlili se, totéž činili i u každého kříže, který označoval místo nějaké katastrofy či nehody. Ve Svatoňovicích se všichni pomodlili a omyli se ve studánce, nad jejímž pramenem byl zavěšen obraz Panny Marie ozdobený květy. Babička po dobu poutě jedla pouze chléb a zapíjela jej vodou, proto také nevyužila pohostinství rodiny, u které se ubytovali. Mladší účastníci poutě spali porůznu, i na seně. Všichni byli ale spokojení. Druhý den šli všichni do kostela a poté do lázně. Po kostele se už kupovaly dárky z pouti. Nejen obrázky a růžence, ale i figurky a perník. Všechny dárky si poutníci nechávali světit a „dotýkat“. Po nákupech se celé procesí opět vydalo domů.⁴¹

⁴⁰ LANGHAMMEROVÁ, Jiřina. *Lidové zvyky*. Praha, 2004. ISBN 80-7106-525-0.

⁴¹ NĚMCOVÁ, Božena. *Babička*. Praha, 1972. Str. 107 – 112.

Rok na vsi

Ve vesnici nedaleko Habrůvky se koná tradiční svatováclavský jarmark. Z něj nikdo neodchází s prázdnýma rukama, je totiž před hody. Kupují se proto šaty a boty pro děvčata, aby měla v čem o hodech tancovat. Dětem rodiče vždy koupili nějakou hračku, třeba harmoniku. Z jarmarku se neodnáší jen věcné dárky, ale i plný žaludek, nikdo si totiž nedovede jarmark představit bez párků a okurek.⁴² Habrůvkou prochází procesí Slováků, kteří šli do Křtin na pouť. Obyvatelé Habrůvky se této poutě neúčastní a jen pozorují procesí, které se po nikom nedívá, jen zpívá a modlí se. Procesí putuje z Křtin až do Vambeřic a Čenstochové v Rusku. Lidé se tam chtějí pomodlit za dobrou úrodu. Tomu se místní smějí, vědí, jak špatná je jejich půda.⁴³ V červnu oznámil pan farář, že se bude konat pouť do Borové ke svaté Trojici a že průvod povede on sám. Všichni se na pouť, která se koná každý rok, velmi těšili. Po mši se téměř celá Habrůvka vydala na pouť spolu s muzikanty. Děvčata byla vystrojena jako o hodech. Někteří lidé odešli na pouť už ráno, ještě před parnem červnového dne. V Borové už jsou všechny stánky v obležení nakupujících, kupují se perníky s nápisy a se jmény, růžence z různých materiálů i svaté obrázky. Ale lidé si kupují i praktické věci jako kosy a srpy. Děti si vybírají ve spoustě hraček, od harmoniky a panen až po nože a korálky. Rodiče nezapomínají koupit něco i dětem, které nechali doma. Děti, které se na pouť dostaly, mají ale ještě jednu zábavu na pouti – kolotoč. Všichni se chtějí svést na dřevěných zvířátkách a všichni dělají náležitý hluk. Pod širým nebem proběhne kázání mladého kněze, ale pak už následuje mše svatá také venku. Po mši se vrací lidé zpátky, aby domů došli ještě za světla.⁴⁴

1. 5. 2. Závěr

V Habrůvce i v Ratibořicích je pouť vždy spojená vždy s procesím. Průvod a jeho modlení a zpěv se od sebe neliší. Všichni mají nějaký důvod modlit se a prosit, někdo za nemocné dítě, někdo jen pro očistu své duše. Mladší účastníci procesí se těší i na krámky se zbožím, které se vždy v místě konání poutě objeví. Obvykle se na poutích daly koupit i věci, které v místě bydliště poutníků nebyly k mání. Dětem se kupovaly hračky, pro dívky bylo neodolatelným pokušením zkoušení a kupování prstýnků a různých ozdob. Pro všechny poutníky byla pouť něčím mimořádným, co se dlouho dopředu domlouvalo a o čem se dlouho po vykonání poutě mluvilo. S místem, kam putovali lidé z Ratibořic, byly spjaty nějaké

⁴² MRŠTÍK, Alois a Vilém. *Rok na vsi I*. Praha, 1950. Str. 65 – 70.

⁴³ MRŠTÍK, Alois a Vilém. *Rok na vsi II*. Praha 1949. Str. 154 – 155.

⁴⁴ Tamtéž. Str. 295 – 302.

zázraky, které měla učinit Panna Marie. Lidé z Habrůvky konali poutě ke svaté Trojici, resp. ke kostelu, který jí byl zasvěcen. Tradiční součástí poutě byla mše pod širým nebem, spojení s přírodou, které modlitbám dodávalo zvláštní napětí.

V *Babičce* je kladen důraz na samotnou cestu, na pohroužení ve zpěv a modlitby. Lidé, kteří se poutě nemohou účastnit, prosí poutníky, aby za ně obětovali zdrávas Maria. Pro mladé dívky, které se poutě účastní, je obtížné udržet myšlenky u modliteb, když všude kolem je toho tolik k vidění. Také v průvodu v *Babičce* převládají ženy, muž je ovšem vedoucí, který předzpívává písně.

V *Roku na vsi* se konají také poutě se zastaveními, ale větší důraz je kladen na samotné na kupování na pouti. Každý si šetří, aby si na jarmarku mohl koupit nové věci i pochutnat si na dobrotách, které se dají koupit jen na poutích.

Poutě byly pro katolické vesničany velmi vítané, mohli prosit o pomoc v zemědělství i v rodinných záležitostech. Ale také si mohli odpočinout od každodenní dřiny a myslet chvíli jen na ty lepší stránky života - na radost, smíření a setkání s přáteli.

1. 6. Posvícení

Na Moravě se užívá spíše označení hody. Hody či posvícení se konají na podzim. Přesné datum se mění podle místa konání. Posvícení je podle jazykovědců odvozeno od slova posvěcení. Církevní slavnosti vázané na podzimní čas se spojily se starobylými obřady zemědělců. V českých zemích se posvícení stalo konkurencí místních poutí. Proto se posvícení slaví v den svátku patrona, kterému je kostel zasvěcen. Samotný den vysvěcení se neslavil, protože byl velmi vzdálený. Mariánský kult a jeho letní poutě byly velmi oblíbené. Posvícení bylo proto odsunuto trochu do pozadí. Došlo tedy ke zdvojnásobení oslav. Slavnosti patrona jara a léta jsou poutě, podzimní církevní slavnosti podobného významu si ponechaly název posvícení. Pokud některé obci chyběli patřiční patroni, slavila se zde pouť se sousední vesnicí. Posvícení se obvykle slavilo ve stejnou dobu na větším území. Důvodem je, že vhodných podzimních patronů není moc. V době posvícení se často konaly svatby (stejně jako v době masopustu). Posvícení obvykle trvalo dva dny - v neděli a pondělí. Na posvícení se uklízel dům, pekly se koláče a zvali se hosté, aby ochutnali napečené a navařené pochoutky. Konala se i večerní taneční zábava v obecní hospodě. Posvícení je spjato s mladou generací. Do funkce se s velkou slávou uvádějí předáci svobodné mládeže „stárkové a strárky“. Někde se stavějí i máje. Během posvícení se konaly církevní oslavy i lidové zábavy, se kterými nechtěla církev nic mít. Šlo např. o stínání kohouta nebo o shazování kozla.

Shazování kozla byla tradice, ve které šlo o ozdobení živého kozla a jeho shození z kostelní věže. Tyto kruté zvyky byly hodně kritizovány a v průběhu 19. století jich ubývalo. Stínání kohout je zvyk, na který se muži vtipně oblékli a na louku za vesnicí přivezli černého kohouta. Kohout byl za nohu přivázán ke kolíku. Vedle byl červeně natřený sud a šavle. Před samotnou „popravou“ byl kohoutovi výsměšně přečten rozsudek. Mladíci soutěžili o to, kdo se zavázanýma očima setne kohoutovi hlavu. Ještě v 19. století se někde tento zvyk udržoval. Postupně byl živý kohout nahrazován kohoutem vycpaným.⁴⁵

1. 6. 1. Posvícení v beletrii 19. století

Rok na vsi

Před hody chodí na pole jen muži, ženy doma uklízejí a zkrášlují dům. Oškrabují zdi zvenčí, aby je mohly čerstvě nabílit vápnem. Na čisté bílé zdi pak malují modré a zelené ornamenty. Ornamenty se malují kolem oken a dveří, ale nejen ornamenty, ale také květiny a ptáčci. Potom se myjí okna a uhlazují hrboly v hliněné podlaze. V sobotu před hody se cesty

⁴⁵ LANGHAMMEROVÁ, Jiřina. *Lidové zvyky*. Praha, 2004. ISBN 80-7106-525-0.

před domem a zahradou vysypávají žlutým pískem. Ale písek se nehází jen tak ledabyly, naopak vysypané cesty vypadají jako vymalované. Tím práce ale nekončí, ještě se musí vyprat a naškrobit prádlo. Poslední dny před hody si dívky a ženy připravují oblečení – žehlí se rukávy a pentle. Stárky musí nachystat kytice na klobouky svých stárků. Právě stárci mají za úkol nachystat na návsi májku. Vršek májky byl ozdoben pentlemi všech barev. Na vrcholu májky byl rudý šátek a v koruně se houkala jablíčka.⁴⁶

V neděli o hodech se vyšňoření lidé scházejí v kostele na sváteční mši. Po mši následuje honosný oběd, kde na to mají, jí se pečená husa a koláče. Poté už je čas na muziku. Stárci v čele průvodu míří ke starostovi, aby požádali o nějaké peníze. V pondělí muziku platí dívky, peníze se vybírají ve sbírce. Tančilo se pod májkou, kde si rozložila své perníky i prodavačka, tak zvaná „cukrová bába“. Sólo patřilo stárkům a stárkám. V pondělí šli ráno lidé opět do kostela, poté stárci opět obcházel domy a koledovali peníze. První den hodů převládala barva sukni bílá, v pondělí se nosily sukne rudé a modré.⁴⁷

1. 6. 2. Závěr

Habrůvské hody začínají už několik dní i týdnů před samotnou nedělí. Hospodyně totiž musí uklidit celý dům, a to nejen uvnitř, ale i zvenku. I k muzice se chasa, zvláště dívky, chystají pečlivěji než jindy. Dívky také platí v pondělí muziku, chlapci z nich mají peníze tak obratně, že i ta nejlakomější dá víc, než původně chtěla. Na Moravě je zvykem stavět májku na hody, to můžeme číst i v *Roku na vsi*. Právě venku pod májkou se tancuje, proto se každý obává špatného počasí, které by mohlo zábavu přerušit. Hody mohly být také zakázány ze zdravotních důvodů. Tento rok se Habrůvka bála, že vrchnost zakáže hody kvůli možnému výskytu cholery. Naštěstí pro habrůvský lid šlo o planý poplach.

⁴⁶ MRŠTÍK, Alois a Vilém. *Rok na vsi I*. Praha, 1950. Str. 91 – 99.

⁴⁷ Tamtéž. Str. 100 – 117.

1. 7. Svátek Všech svatých a Památka všech zesnulých (Dušičky)

Svátek všech svatých i Památka všech zesnulých jsou svátky, které se slaví i v dnešní době. Smutek po lidech, kteří nám byli blízcí a zemřeli, se nemění po staletí.

Tento svátek vychází z historické události, z církevního vysvěcení Pantheonu v Římě roku 609. Svátek všech svatých je vzpomínkovou slavností. Vzpomíná se na zemřelé, kteří již dosáhli věčné blaženosti.⁴⁸ Svátek všech svatých je stanoven na 1. listopadu i z důvodu překrytí keltského, tedy pohanského svátku. Keltové i jiné kultury v tento den slavili začátek nového roku s významným svátkem Samhain. Nový rok je tradičně považován za jeden ze zlomových okamžiků, proto keltové věřili v magickou moc démonů, kteří v tento den mohou zasahovat do našeho světa. Mezi tyto démony patřily i duše zemřelých, které v tento den přicházely, aby pozůstalé kontrolovaly a popřípadě i děsily.⁴⁹

Naproti tomu Památka všech zesnulých, svátek lidově zvaný Dušičky, je vzpomínkou na ty zemřelé, kteří nedosáhli blaženosti a jejich duše pobývají v očistci. Podle lidové víry v tento den duše zemřelých vystupují z očistce, aby si na jeden den v roce odpočinuly od muk.⁵⁰ O památce všech zesnulých, Dušičkách, jde tedy o stejné duše jako na svátek Všech svatých, jen jsou jinak připomínané. Křesťané mají v principu víry lásku, a proto jejich vzpomínání na mrtvé je spíše nostalgické a láskyplné. Lidé tento svátek brali prakticky, hroby se uklízely a krášlily, jako by se čekala významná návštěva. Místy ještě v 19. století lidé na hrobech symbolicky hodovali nebo na hrobech nechávali díl pokrmu. Za duše zemřelých se na hrobech, ale i doma, zapalovaly svíčky na důkaz vzpomínání. Na Dušičky se konají i církevní mše.⁵¹

1. 7. 1. Svátek všech svatých a Památka zesnulých v beletrii 19. století

Babička

Na svátek Všech svatých přinesla babička z kostela posvěcené svíčky, a protože nemohla navštívit hroby svých blízkých, které byly velmi daleko, rozsvítila je na Dušičky na stole. Při rozsvěcení každé svíčky jmenovala osobu, za kterou svíčku zapaluje. Jednu svíčku nechala beze jména, ta byla pro všechny, na které už nikdo nepamatuje. Poté babička i děti poklekly a modlily se za mrtvé. Společně pak řekly amen.⁵²

⁴⁸ VONDRUŠKA, Vlastimil. *Církevní rok a lidové obyčeje*. České Budějovice, 1991. ISBN 80 85463-03-2.

⁴⁹ LANGHAMMEROVÁ, Jiřina. *Lidové zvyky*. Praha, 2004. ISBN 80-7106-525-0.

⁵⁰ VONDRUŠKA, Vlastimil. *Církevní rok a lidové obyčeje*. České Budějovice, 1991. ISBN 80 85463-03-2.

⁵¹ LANGHAMMEROVÁ, Jiřina. *Lidové zvyky*. Praha, 2004. ISBN 80-7106-525-0.

⁵² NĚMCOVÁ, Božena. *Babička*. Praha, 1972. Str. 118.

Rok na vsi

Na všech svatých je Habrůvka v kostele při rozjímání a poslechu Jobova proroctví, které vykládá pan farář. Modlitby a písně provázejí habrůvský lid celý den.⁵³ Na dušičky jdou lidé na hřbitov, kde upravují hroby a kladou na ně věnce a barevné svíčky. Nejkrásněji a nejdojemněji jsou zdobeny hroby dětí. V tento den se koná pouť na hřbitov, vpředu krácejí děti a staré ženy průvod ukončují, uprostřed kráčí kněz. Všichni se modlí a krácejí ke kříži. Tam položí seznam dušiček, za které se chtějí modlit. Modlili se i za ty, „kteří nemají jméno a za ty, na něž nikdo nepamatuje“. Někteří lidé dali i krejcar na všechny ubohé duše v očistci.⁵⁴

1. 7. 2. Závěr

Oslava Dušiček i svátku Všech svatých probíhá i ve vesnici Habrůvce i na osamělejším Starém bělidle téměř shodně. Všichni se modlí a myslí na své zemřelé. Babička, jak už je jejím zvykem, poučuje děti i v tomto období. Ukazuje jim, že ani na mrtvé se nesmí zapomenout, dokonce ani na ty, na které už nikdo nevzpomíná. Autoři obou děl zažili smrt někoho blízkého, proto je popisování vzpomínek na mrtvé dojemné a psáno s porozuměním. Stejně tak nezapomínají habrůvští občané ani babička na ty, na které nikdo nemyslí, a zapalují za ně svíčky. Ani na svátek Všech svatých ani na Dušičky se nevyvinul zvláštní lidový zvyk. Jde o svátek, který je spíše záležitostí duchovní, než o oslavu veřejnou. Každý vzpomíná na své blízké, kteří ho opustili. Nejsmutněji působí pasáže o hrobech malých dětí. 19. století byla ještě doba, kdy malé děti hodně umíraly. Nic to ale nemění na faktu, že je jejich matky oplakávaly a opatrovaly alespoň hroby, když už se nemohly starat o své děti.

⁵³ MRŠTÍK, Alois a Vilém. *Rok na vsi I*. Praha, 1950. Str. 167 – 173.

⁵⁴ Tamtéž. Str. 174 – 179.

1. 8. Významné předvánoční svátky

11. listopadu – svatý Martin

Svatý Martin byl biskup ve 4. století a proslavil se svým kázáním, misionářskou činností a dobročinností.⁵⁵ Na svatého Martina čeledíní opouštěli službu a dostávali mzdu, popř. se jim prodlužovala služba. V tento den se velmi slavilo a konaly se hody, jejichž součástí byla pověstná martinská husa. Další rozšířené tradiční jídlo bylo pečivo. Chudí žáci a kanovníci chodili na koledu.⁵⁶ Svátek svatého Martina se kryje s předkřesťanským svátkem slaveným 11. listopadu, ve starověkém Římě se v tento den přinášely oběti a věštilo se počasí. Také martinské hodování má původ v antice. Pečená svatomartinská husa byla posledním tučným jídlem před začátkem adventního postu. V českých zemích se s martinskou husou čarovalo, čeledín dostal křídlo, aby byl celý rok pilný a čilý, tj. aby „lítal“.⁵⁷

25. listopadu – svatá Kateřina

Svatá Kateřina byla křesťanská světice, která byla umučena zařízením sestrojeným z kol. V tento den platil lidový zákaz práce s kolem (mlýn, kolovrat) na památku umučení svaté Kateřiny. O jejím svátku se konaly poslední taneční zábavy před adventem. Většinou šlo o zábavy ve znamení tzn. „ženského práva“ šlo tedy o dámskou volenku.⁵⁸ V tento den také končila dříve pastva a stříhaly se ovce. Den svaté Kateřiny byl jeden z dnů, kdy čeledíní nebo děvečky mohli dostat mzdu, vyvázat se ze služby či uzavřít novou smlouvu.⁵⁹

4. prosinec – svatá Barbora

Na venkově se dívky převlékaly za „Barborky“ a chodily dům od domu, kde hodné děti podarovaly cukrovím a ovocem. Zlobivým dětem hrozily metlou. Do domu vstoupily tiše a bez pozvání. Tyto návštěvy byly spíše symbolické, neměly žádnou zvláštní výpravu. Chodily samostatně i ve dvojicích, to pak byla jedna Barborka bílá a druhá černá. Také se v den sv. Barbory řezaly třešňové větvičky, na památku světice a k věštění. Dívka, které „barborky“ vykvetly, se měla do roka vdát.⁶⁰

6. prosince – svatý Mikuláš

I s postavou svatého Mikuláše je spojena nadílka. Tento zvyk vychází z legendy o obdarování tří dcer zadluženého otce. Z mikulášského doprovodu, reje masek, nakonec zůstali jen čert s andělem. Dříve se v tento den pořádaly mikulášské trhy, kde se prodávalo pečivo a

⁵⁵ VAVŘINCOVÁ, Valburga. *Malé encyklopedie Vánoc*. Praha, 2000. ISBN 80-85983-81-8.

⁵⁶ VONDRUŠKA, Vlastimil. *Církevní rok a lidové obyčeje*. České Budějovice, 1991. ISBN 80 85463-03-2.

⁵⁷ VAVŘINCOVÁ, Valburga. *Malé encyklopedie Vánoc*. Praha, 2000. ISBN 80-85983-81-8.

⁵⁸ VONDRUŠKA, Vlastimil. *Církevní rok a lidové obyčeje*. České Budějovice, 1991. ISBN 80 85463-03-2.

⁵⁹ VAVŘINCOVÁ, Valburga. *Malé encyklopedie Vánoc*. Praha, 2001. ISBN 80-85983-81-8.

⁶⁰ LANGHAMMEROVÁ, Jiřina. *Lidové zvyky*. Praha, 2004. ISBN 80-7106-525-0.

hračky.⁶¹ Podobně jako Štědrý večer, tak se i svátek svatého Mikuláše u nás slaví jako vigilie, tj. v předvečer slavnosti. Světec Mikuláš, žijící okolo roku 300, který se proslavil řadou dobrých skutků, byl i jeden z prvních biskupů křesťanské církve. Úcta k němu a jeho věhlas se šířil až se z něj stal celosvětově uznávaný světec. Nadílka spojená s tímto světcem je mladšího data. K jeho obchůzce se připojily postavy, které tradičně zobrazují dobro a zlo, tedy anděl a čert. Mikuláš je jakýsi soudce a zpovědník, anděl naděluje hodným dětem dárky, čert zlobivé trestá.⁶²

13. prosinec – svatá Lucie

Podle starého kalendářního propočtu byl tento svátek zasazen do doby slunovratu, proto se v oba dny (na slunovrat i na Lucii) dochovalo mnoho zvyků. V českých zemích se tato světice dává do souvislosti s předením lnu. Zvyky spjaté s tímto dnem jsou především záležitostí žen. Např. platil přísný zákaz předení a draní. Tyto zákazy kontrolovaly dívky převlečené za Lucii. Pod symboly ženské práce je vidět hlubší podtext, a to ženský princip a mateřský kult. V Čechách Lucky chovaly symbolicky dítě. Někde byly ženy převlečené za Lucie drzejší a žertovně napadaly muže, ale jen do půlnoci, kdy se láme čas. Jinde symbolicky husím perem vymetaly ze světnice špínu. Lucie byly oblečené v bílých šatech, někde nosily na obličejí přivázané dlouhé zobany.⁶³

1. 8. 1. Předvánoční svátky v beletrii 19. století

Babička

Svatý Martin přinesl na Staré bělidlo sníh, přesně podle pranostiky. Děti z něj měly radost, stejně jako z dobrých rohlíků. Po Martinu se konal trh, kde se nakoupily věci potřebné na celou zimu. Děti navíc z trhu dostaly marcipán a hračky.

Svatý Mikuláš naděluje v *Babičce* do punčoch, které děti nechají za oknem. Těm, co zlobili, nadělí jen metlu. Lucii znaly děti velmi dobře, měla to být žena v bílém, která si ty zlobivé odnese. Babička ale s tímto strašením dětí nesouhlasila, bát se měly jen hněvu božího.⁶⁴

⁶¹ VONDRUŠKA, Vlastimil. *Církevní rok a lidové obyčeje*. České Budějovice, 1991. ISBN 80 85463-03-2.

⁶² LANGHAMMEROVÁ, Jiřina. *Lidové zvyky*. Praha, 2004. ISBN 80-7106-525-0.

⁶³ Tamtéž

⁶⁴ NĚMCOVÁ, Božena. *Babička*. Praha, 1972. Str. 124 – 126.

Rok na vsi

Bratři Mrštíkové věnují jednu kapitolu dni před sv. Martinem a následující je už po sv. Martinu. Sníh ale Martin nepřivezl.⁶⁵

Svaté Kateřině se věnují až den po jejím svátku, a to pouze zmínkou v záhlaví kapitoly, nekonala se ani žádná taneční zábava.⁶⁶

I svatá Barbora přejde Habrůvkou téměř bez povšimnutí. Nikoho neobdarovává, ani pranostika „Svatá Barborka vyháání dřevo ze dvorka“ se nenaplnila.⁶⁷

Zato na svatého Mikuláše se Habrůvka pobavila. Mladík převlečený za Mikuláše je zahalen v bílou plachtu, posetou zlatými a stříbrnými hvězdami. Na hlavě má biskupskou mitru z papíru s velkým zlatým křížem vpředu i vzadu. Biskupskou berlu v jedné ruce měl obloženou barevným papírem a v druhé ruce nesl metlu. Na bradě měl dlouhý pomoučňený vous. Zkrátka radost pohledět. Zato jeho společníka čerta se bála i odrostlá děvčata. Řinčel řetězy a žádnou nechtěl nechat na pokoji. I v Habrůvce naděloval sv. Mikuláš do punčoch za oknem, hodným ovoce a ořechy, zlobivým brambory a metlu.⁶⁸

Na svatou Lucii habrůvské ženy derou peří, ale o žádné postavě, která by se za Lucii převlékala se Mrštíkové nezmiňují.⁶⁹

1. 8. 2. Závěr

Habrůvka byla chudá vesnice, proto na sv. Mikuláše dostávaly cukrovinky jen děti z bohatších rodin. Ty chudé, byť byly i hodné, se musely spokojit s jablíčky a ořechy. Ale i ořechy byly vítanou pochoutkou, a ten kdo dostal jen brambory, upřímně ořechy záviděl. V tento den nešlo ale jen o nadílku, ale i o převleky. Habrůvský Mikuláš byl velebný, jako by právě sestoupil z nebes a čert byl jako správný pekelník děsivý. Děti druhý den dlouho zkoumaly, kdo to doopravdy byl. Anděl na obchůzce chyběl. Naopak rodina Proškova byla proti obyvatelům Habrůvky zámožná a mohla si dovolit nakupovat na martinském trhu hračky i cukrovinky.

V *Babičce* se opět popisují pouze nejvýznamnější svátky. Je zvláštní, že méně známá tradice bílé Lucie se objevuje v *Babičce*, kde se obvykle Němcová soustředí na nejznámější svátky, a v *Roku na vsi* se objevuje Lucie pouze v podtitulu jedné povídky spolu s ženskou prací - dráním při kterém se zpívá.

⁶⁵ MRŠTÍK, Alois a Vilém. *Rok na vsi I*. Praha, 1950. Str. 211 – 215.

⁶⁶ Tamtéž. Str. 240.

⁶⁷ Tamtéž. Str. 279.

⁶⁸ Tamtéž. Str. 293 – 298.

⁶⁹ Tamtéž. Str. 303 – 308.

2. Svátky spjaté s přírodním cyklem – úvod

Svátky, které popisují v této kapitole, mají původ v lidových oslavách, spjatých se zemědělským rokem. U některých svátků je jistá návaznost na církevní odkaz, ale lidové zvyky převažují, a proto jsou takovéto svátky zařazeny do této kapitoly.

Prvním svátek, který popisují, do této kategorie právě patří. Jde o masopust, který je časově určován podle církevních svátků. Ovšem masopustní průvody masek jsou předkřesťanského původu a samotné zvyky nemají s církevní naukou moc společného. Masopust je jeden z nejveselejších lidových svátků, kromě reje masek se v tento čas například konaly zabíjačky či svatby. To proto, že neplatila postní omezení pro zábavu.

Další z popisovaných svátků, spjatých s přírodním cyklem, je noc filipojakubská, nebo-li pálení čarodějnic. Tato tradice je také trochu spjatá s církví, a to svým datem konání, tedy na svatého Filipa a Jakuba, ale oslavy spjaté s tímto svátkem nemají s církevními předpisy nic společného. Tento svátek dříve připadal na prvního května. Noc před svátkem Filipa a Jakuba se konaly pověrečné praktiky, které měly zahánět zlé duchy. Tradice má hluboké kořeny už v předkřesťanské době, kdy se věřilo, že oheň očišťuje a chrání před zlými silami. K tomuto zvyku se přidružil zvyk stavění májek. Zelená ověččená májka značila symbol života a lásky, proto se někde dodržoval zvyk stavět malé májky děvčatům pod okna. Poslední popisovaná oslava je slavení sklizně. V zemědělském roce měla sklizeň mimořádný význam, když byla „špatná“ a urodilo se málo, znamenalo to hladovou zimu, a naopak dobrá, a tedy bohatá sklizeň, byla důvodem k radosti, oslavám a díkůvzdáním Bohu i přírodě.

2. 1. Masopust

Masopust bylo období veselosti a zábavy, kdy neplatila pravidla chování ani půst. Lidé se mohli chovat jako blázni a nikomu to nepřišlo zvláštní. Toto veselí bylo uzavřeno postními obdobími – Vánoce a Velikonocemi. Masopust, jako svátek hojnosti a zábavy, nemá přesné časové zařazení. Začíná sice po skončení Vánoc, tedy 7. ledna, ale jeho konec je různý. Někdy končí na masopustní úterý, v den před Popeleční středou. Tato pohyblivost je dána jiným způsobem vypočítávání Vánoc a Velikonoc, které jsou hraniční pro Masopust. Vánoce jsou určovány podle slunečního oběhu, tak jako náš kalendář, a mají pevné datum. Naopak Velikonoc jsou vypočítávány podle měsíčního cyklu a jsou pohyblivé.⁷⁰

O masopustních oslavách máme písemné zprávy z našeho území již ze 13. století, ale svátek je zřejmě ještě staršího data. Rej masopustních masek je spojován s tradicí předkřesťanských obřadů. Církev na tyto obřady navázala, podle zásady, co nelze potlačit, je nutno převzít a uzpůsobit církevní potřebě.⁷¹

Masopust je třídní svátek, který nemá základ v liturgii, a přesto je podřízen církevnímu kalendáři. Začíná ve dnech před Popeleční středou, nejdůležitější byla neděle masopustní a následující pondělí a úterý. Na masopust se ale lidé připravovali již ve čtvrtek před masopustní nedělí. Tento čtvrtek nazývali tučný – konala se zabíjačka a celý den se jedlo, aby byl člověk celý rok při síle. Hlavní masopustní zábava začínala v neděli. Po rychlém obědě se tančilo přímo na návsi někdy až do rána. Tančilo se i na masopustní pondělí, vrcholem masopustu bylo ovšem úterý. Vesnicí procházely průvody maškar (ve městě se hrála masopustní divadelní představení). Obchůzky maškar neměly závazná pravidla, šlo hlavně o to pobavit sousedy i sebe. K tomu sloužily co nejpitvornější masky. Průvod navštěvoval domy, kde se zpívalo, tančilo a žertovalo, a to často na úkor hospodáře a hospodyně. Průvod dostával dárky – peníze i jídlo, za tyto dárky se pak pilo večer v hospodě. Masky byly libovolné, ale bylo několik tradičních např. medvěd, kůň (což byla maska pro dvě osoby), Žid s rancem na zádech, bába s nůsí či kominík se žebříkem.⁷²

Tyto masky měly předvádět, jak se mají ve svém přestrojení chovat – Žid si stěžoval na dárky, které se mu zdály malé, medvěd strašil atd. Tyto motivy mají historickou i předhistorickou tradici. Například odkaz antiky je velmi patrný v personifikaci bohů, v masopustním reji je proto vidět bůh vína a oslav Bakchus. Některé masky mají magickou

⁷⁰ LANGHAMMEROVÁ, Jiřina. *Lidové zvyky*. Praha, 2004. ISBN 80-7106-525-0.

⁷¹ VONDRUŠKA, Vlastimil. *Církevní rok a lidové obyčeje*. České Budějovice, 1991. ISBN 80 85463-03-2.

⁷² LANGHAMMEROVÁ, Jiřina. *Lidové zvyky*. Praha, 2004. ISBN 80-7106-525-0.

podstatu, je to především magie podobnosti. Děj naznačený maskami má symbolicky určit skutečný běh života.⁷³

Masopust je tedy chápán jako zlomový čas. V těchto přelomových okamžicích se náš reálný svět měl propojovat se světem mrtvých. Lidé věřili, že za pomoci masek se s mrtvými předky lépe domluví. Masopust byl dobou konce, kdy je vše obráceně. To se projevuje nejen v maskách, které se nosily naruby, ale i v různých společenských záležitostech se překračovaly zavedené normy.⁷⁴

Dalším zvykem, konaným v tento den, bylo stínání kohouta. Na některých místech, např. na Boleslavsku, se konaly zábavy spojené s ukončením přástev či draček. Děvčata obcházela vesnici a zvala všechny na slavnost. Od hospodářů dostávala příspěvky. V úterý oslava vyvrcholila, několik vozů s hudbou objelo vesnici a konala se žertovná svatba mezi dívkou, která toho upředla nejvíce a chlapcem, kterého si vybrala. Pak následovala „svatební hostina“.⁷⁵

Někde se ještě před vypuknutím masopustu konaly obchůzky, tzv. voračky. Chlapci chodili do domů dívek a zvali je na masopust. V ruce chlapci drželi symbol jarních prací, ozdobené ruchadlo.⁷⁶

Masopustní oslavy končí loučením s masopustem. Jde o průvod, kde je na nosítkách nesen bakchus či masopust. To může být figurína, živý člověk, i symbol tanečních zábav basa či nejbujnější maska kobyla. V průvodu jsou masky družiček, plaček, kněze s ministranty, soudce a popravčí. Nad masopustem se koná veřejný soud, s vtipným obviněním, kde se mu vyčítá, co během své vlády vykonal. Za to je odsouzen a popraven. Poté se koná závěrečná masopustní zábava. V 19. století trvala poslední zábava na masopustní úterý pouze do půlnoci, pak přišel ponocný a odtroubil půlnoc a tím i konec masopustu.⁷⁷

2. 1. 1. Masopust v beletrii 19. století

Babička

Protože masopust začíná těsně po Třech králích, je u Němcové spojen v jednu část. Staré bělidlo je mimo vesnici, a proto se tančí ne na návsi, ale uprostřed místnosti. Maškary ovšem chodí i tam, v čele s medvědem, z kterého si každá hospodyně kus utrhla a schovala.

⁷³ LANGHAMMEROVÁ, Jiřina. *Lidové zvyky*. Praha, 2004. ISBN 80-7106-525-0.

⁷⁴ Tamtéž

⁷⁵ VONDRUŠKA, Vlastimil. *Církevní rok a lidové obyčeje*. České Budějovice, 1991. ISBN 80 85463-03-2.

⁷⁶ LANGHAMMEROVÁ, Jiřina. *Lidové zvyky*. Praha, 2004. ISBN 80-7106-525-0.

⁷⁷ Tamtéž

Poté se dával do hnízd husám, aby dobře seděly. Pochováním masopustu končí veškeré zimní radovánky a babička se připravuje na půst.⁷⁸

Dlouhá noc

Tato povídka od Boženy Němcové je celá o masopustním zvyku, kterým děvčata slavila ukončení přástev. Přástvy se konaly v domácnosti, která byla nejpříjemnější. Dívky se společně skládají „na světlo“. Dlouhá noc se slaví druhý nebo třetí týden masopustní. V den této slavnosti se u královny slaví večeře, na kterou se složily mladé přástevnice. Peníze získaly prodejem příze. Každá dívka si také může pozvat chlapce. Královnou se stane ta, která za dobu přástev nejvíce upřede. Taková to královna si pak zvolí svého krále, který jí dá „vrkoč“. „Vrkoč vyhlíží jako homole cukru. Na kulatém, barevným papírem obloženém prkénku leží dobrého těsta upečený věnec; v tom jsou zastrčeny hůlky as čtvrt lokte dlouhé, na nichž je zase menší věnec nastrčen, a tak jich je třeba pět a šest, vždy menší a menší. Na hůlkách pak jsou navléknuty švestky, rozinky a jiné mslky;“⁷⁹ Po večeři se jde slavit do hospody, kde vedle sebe na židli leží vrkoč a přeslice.⁸⁰

Karla

Poslední masopustní neděli se chlapci vystrojí jako o svátku, jdou totiž na voračky. Dívky jim dávají peníze, jak která může, za ty se pak poslední tři masopustní dny tančí a pije v hospodě. V tyto tři dny nesmí dudák přestat hrát, proto se k němu každý chová hezky. Třetí den chodili chlapci převlečení za maškary, škádlili kdekoho a vymýšleli různé hlouposti. Přestrojen byl každý za něco jiného, jeden za medvěda, druhý byl zabalen do hrachoviny a místo hlavy měl na topůrku tuřín. Maškary bláznily až do večera, kdy se přesunuly do hospody, kde se opět tančilo.⁸¹

Rok na vsi

V Habrůvce se po celé tři dny tančí, a to jak mladá chasa, tak ženatí i staré baby. V poslední den masopustu se chasa vydala na bláznivý průvod. Vepředu jde kmotr s harmonikou, za ním medvěd, kterého nám Mrštíkové popisují velmi zevrubně. Chrochtal jako vepř, měl na sobě obrácený kožich, stažený v pase povřísem, obličej pomazaný sazemi a z úst mu kapaly zpěněné sliny. Na hlavě pak měl beranici s černou peroutkou. Důkladně

⁷⁸ NĚMCOVÁ, Božena. *Babička*. Praha, 1972. Str. 132.

⁷⁹ NĚMCOVÁ, Božena. *Povídky II*. Praha, 1953. Str. 26.

⁸⁰ Tamtéž. Str. 19 – 27.

⁸¹ Tamtéž. Str. 193, 195, 199.

proháněl děti i dospělé ženské. Stranou průvodu poskakoval Žid, právě on vzbuzoval v dětech největší strach, protože je chytal a dával si je do rance na zádech. Dary od hospodyň nosil stárek, v knize se i dozvíme, co všechno nesl. Uzené maso, vejce, tvrdé koláče, vepřové nožky, ořechy, chleba i brambory. Co šlo, nesl stárek nabodnuté na proutku, zbytek byl v koších. U každého domu se zastavili, hospodyně jim otevřela a podarovala je. Hned vzápětí byla vtáhnutá do reje masek, medvěd tančil s dcerou a žid chytl děvečku. Maškary se poté napily poděkovaly za dary a šly o dům dál. Chasa však vždycky nečekala co jim hospodyně dá a lezla do kurníků a nakoukla do všech dveří pokud byly otevřené. Ale to už byl zvyk a chasa měla na tyto „krádeže“ právo, hospodyně si za ně mohla sama, protože neměla vše zamčeno. Jen v jediném domě nepustili maškary dovnitř a nepodělili je dárky. To se jim vymstilo o Škaredé středě, kdy rodina, které neotevřela, přišla o poslední peníze.⁸²

2. 1. 2. Závěr

Masopust je detailněji popsán v *Roku na vsi*. Je to asi proto, že Habrůvka si vždycky libuje v oslavách a alkoholu, naopak na Starém bělidle je babička a celé prostředí odděleno od vesnice. Proto je na osamělém Starém bělidle méně tance a není tolik příležitosti sledovat celý rej maškarního průvodu. Navíc masopust není spojen s církevními úkony, které má babička tak ráda. V obou knihách se stejně jako v etnografické literatuře objevuje postava medvěda a Žida, jako hlavní masky reje. Stejně tak je kladen důraz na dárky, které průvod dostává od hospodyně. I v *Karle* je masopust popisován jako veselý svátek, spojený hlavně s tancem a pitím. Nesmí chybět ani maškarní průvod, který je jakýmsi hlavním znakem masopustu, spolu se spoustou pokud možno dobrého jídla. Také zvyk, který trval celou zimu, přástvy a draní, nesmí chybět v beletrii Boženy Němcové. Ta věnovala této tradiční ženské práci celou povídku. V povídce je zvyk volení královny a jejího krále popsán lépe než v odborných dílech. Jediný rozchod obou děl se sekundární literaturou je ve zvyku stínání kohouta. Obě knihy v období masopustu tento zvyk nepopisují. Možná je to proto, že v druhé polovině 19. století tento zvyk začínal mizet.

⁸² MRŠTÍK, Alois a Vilém. *Rok na vsi I.*. Praha, 1950. Str. 465 – 469.

2. 2. Filipojakubská noc a májky

Filipojakubská noc je noc z 30. dubna na 1. května. Ve většině evropských zemích se této noci říká také Valpružina. Zvyk pálení čarodějnic má tradici v keltské kultuře. Lidé si oheň spojovali s očistou od zlých sil. Tato noc byla přelomová, šlo o noc mezi jarní rovnodenností a letním slunovratem. Právě tyto mezní noci byly časem, kdy se zlo mohlo dostat do našeho světa. Lidé se bránili právě ohněm. Tento zvyk, jak už jsem naznačila, pochází z předkřesťanské tradice, křesťanská víra se nepokusila tuto významnou přelomovou dobu začlenit do své liturgie. Obvykle se postavila jedna velká vatra. Kolem ní se sešla vesnice a zapalovala se košťata, která se poté vyhazovala do vzduchu, to byly jakési čarodějnice. Ohořelé kousky košťat si potom lidé nosili domů pro ochranu svých obydlí.⁸³

Máje (používá se i ženský rod májky) se v Čechách stavěly o filipojakubské noci, na Moravě se většinou stavěly v létě o Svatodušních svátcích nebo o hodech. Tato tradice je poměrně stará, dříve se májky stavěly po celé vesnici. Tyto máje byly menší a stavěli je chlapi svým vyvoleným v noci pod dívčina okna. Na tolik májek padlo spousta stromů, a proto se od této tradice postupně upouštělo. Máj na návsi byl obvykle smrk zbavený větví a s ohlazeným kmenem. Na vrcholku zůstala jen zelená špička ozdobená fábory a stejně ozdobený věnec. O přesný význam májky se stále vedou spory. Jisté ale je, že máj má pozitivní význam, jde o symbol života ochrany a růstu. Májky jsou obvykle velmi vysoké, někdy až třicet metrů. Ční do výšky, jakoby komunikovaly s někým nad námi. Májové zvyky jsou doménou mladých a svobodných lidí. Ctí vesnice je máj uhlídat, aby ho mladíci ze sousední vesnice neuřízli. To by byla ostuda, o které by se potom mluvilo po celá léta. Máje na návsi stály obvykle do svatodušních svátků, někde dokonce i celé léto. Tyto májové zvyky, vyjadřující radost ze života a optimismus, jsou v kontrastu k nočnímu pálení ohňů, kterými se obrazně rušilo zlo. S tím souvisí u umístění májky uprostřed vesnice, na návsi. Naopak ohně se vždy pálily za vesnicí.⁸⁴

2. 2. 1. Filipojakubská noc v beletrii 19. století

Babička

Babička napsala svěcenou tříkrálovou křídou na všechny dveře zvenku tři kříže, a teprve poté šla s dětmi na kopec. Chlapi si nesli stará košťata. Na kopci už čekaly všechny

⁸³ LANGHAMMEROVÁ, Jiřina. *Lidové zvyky*. Praha, 2004.

⁸⁴ Tamtéž

známé postavy *Babičky*. Společně pak nastavěli dřevo do hranice a zapálili. Nasmolila se košťata, která se poté vyhazovala do vzduchu za křiku „let’ čarodějnice, let’“.⁸⁵

Rok na vsi

Starší dámy v Habrůvce kropily svěcenou vodou zdi domu a záhony v zahradě. Nezapomněly ani na stromy, aby měly hojnost květů. V noci habrůvští mladíci tajně stavěli nazdobené májky před okna svých milých.⁸⁶

2. 2. 2. Závěr

Filipojakubská noc je v *Babičce* popsána dosti podrobně. Stavění májky je naopak úplně vynecháno. Staré bělidlo, jak už bylo několikrát řečeno, stálo mimo vesnici a stavění májky bylo ryze vesnickou (společenskou) událostí. O prvním máji není v této knize napsáno nic, po filipojakubské noci se přesuneme hned do dní po prvním máji. Božena Němcová své dílo *Babička* vystavěla na jedné postavě, a protože je babička starší, už se jí netýkají lidové zvyky spojené s milostnými rituály. Májka a celý první máj je oslavou mládí, a to může být důvod, proč Němcové nepřišlo důležité o těchto zvycích psát.

V Habrůvce se naopak májky staví, ale není popsáno pálení čarodějnic. Pro habrůvské chlapce bylo snadné a přirozené řezat pro své dívky malé stromy na důkaz lásky. Habrůvka byla obklopena lesy a chlapci tak mohli svým milým dokázat, že o ně stojí. Filipojakubskou noc si lidé užívali poslechem hudby ze zámku. Pro všechny byl přelomový den svatého Filipa a Jakuba důležitý. Lidé nemuseli ani vesele slavit, stačil jim slavnostní pocit a doprovod hudby pak tento pocit jen prohloubil.

V obou dílech je kladen velký důraz na májovou přírodu, na probouzení stromů a květů.

⁸⁵ NĚMCOVÁ, Božena. *Babička*. Praha, 1972. Str. 141.

⁸⁶ MRŠTÍK, Alois a Vilém. *Rok na vsi II*. Praha, 1950. Str. 213 – 218.

2. 3. Svatojánská noc (24. 6.)

Svatojánská noc je nocí za letním slunovratem a z hlediska jarních obyčejů je proto jednou z nejvýznamnějších. Tato noc je těsně za slunovratem, který byl starou kulturou považován za jeden z přelomových dnů, kdy se na náš svět mohou dostat zlé mocnosti. Proto se bylo třeba proti nim chránit. Fenomémem této noci jsou svatojánské ohně, které chránily proti zlým silám. Lidé ohně zapalují a přeskakují, aby se nabili jejich silou. Také se věřilo v magickou moc této noci. Použití určitých bylin mělo mít zázračnou moc. Z bylin natrhaných v této době se vytvářely škapulře, na ochranu proti zlým silám. Kouznilo se proti čarodějnícím i kvůli lásce. Zamilované dívky v tuto noc vily věnečky a s jejich pomocí zjišťovaly, odkud přijde jejich milý. Například ho házely přes hlavu přes strom a pokud uvízl ve větvích, čekala jejich lásku překážka. Jinde se věneček pouštěl po vodě a podle jeho cesty se určil osud milenců – přímočará cesta, věneček skončil ve víru atd. Nejčastěji si ale dívky pokládaly věnečky pod polštář, sen jim pak měl říci, koho si vezmou. Někdy se při milostném čarování pronášela různá říkadla.⁸⁷

Většina těchto praktik směřovala přímo ke konkrétní osobě, děvče chtělo určitého chlapce a pomocí kouzel si ho chtělo přivolat a připoutat. Dívky u kouzlení musely mít určité oblečení, většinou měly být oblečeny v nějaký intimní oděv, který byl v běžném životě nepřipustný. Také se zaříkání muselo konat na nějakém určitém místě, obvykle strašidelném, a to o půlnoci. Byly také určeny květiny, které měly dívky utrhnout, v jakém pořadí, co říkat atd. Na svatého Jan Křtitele se slavil svátek všech Janů, to bylo v 19. století obvyklé jméno. Oslavy probíhaly podle starodávných tradic, celý dům se vyzdobil květy, stejně jako se zdobily svatojánské studánky a kapličky.⁸⁸

2. 3. 1. Svatojánská noc v beletrii 19. století

Babička

Pan Prošek se jmenoval Jan, a proto byl předvečer svatojánský zvlášť významný. Rodina sezvala nejbližší přátele a konala se hostina, to už byl u Prošků takový zvyk. Přesto se každý tváří, jako by to mělo být pro pana Proška překvapení, tajně se uklízí a peče. Proškovi i babička dávají v tento den sloužit mši za všechny Jany svého rodu. Kristla se snaží ujistit, že je jí Míla opravdu souzený. I babička tento zvyk zná a vzpomíná, jak i ona kdysi sbírala

⁸⁷ LANGHAMMEROVÁ, Jiřina. *Lidové zvyky*. Praha, 2004. ISBN 80-7106-525-0.

⁸⁸ Tamtéž

svatojánské květy na věneček. Neruší však Kristlu v jejím obřadu, nechá ji, aby si kouzlo svatojánské noci vychutnala o samotě.⁸⁹

Karla

V povídce z „okolí domažlického“ se také v tento den, respektive noc, věří v kouzla. Například má v tuto noc vykvétat kapradí, ale jen o půlnoci. To pak má „čistá panna“ rozprostít pod rostlinu bílý šátek a z květu jí do něho napadá ryzí zlato. Děvčata se to ale bojí vyzkoušet, protože půlnoc „má také své právo“.⁹⁰

Divá Bára

Ve vesničce Vestec dívky na svatého Jana Křtitele před svítáním pletou věnečky, které poté házejí do řeky. Pokud se věneček zastaví hned a je stále vidět, děvče se provdá za někoho z blízkého okolí, pokud ovšem věneček odpluje, vdá se za někoho vzdáleného.⁹¹

Rok na vsi

V Habrůvce se o svatojánské noci nečaruje, každý je unavený z letního vedra i práce. Něco zvláštního však ve vzduchu a hlavně ve hvězdách je cítit. A květiny v tuto zvláštní noc nějak více voní, skoro až mámí smysly. Ne všichni ale spí. Nějaký sedlák kosí jetel při měsíčku, kdy je nejkřehčí.⁹²

2. 3. 2. Závěr

O svatojánské noci je zmínka i v *Roku na vsi*, popsána je ovšem příroda v letním žáru. Žádné konkrétní lidové zvyky ani pověry. Autor si ale uvědomuje zvláštní moc, kterou této noci přikládal vesnický lid. Proto také popisuje tuto noc zvláště poeticky s jemným citem pro letní přírodu a tajemnost noci.

V *Babičce* je naopak popsán milostný rituál, který je pro svatojánskou noc typický. Svatojánský večer je významný i pro zamilované dívky, které v tuto noc vijí věneček, který si potom kladou pod polštář. O kom se jim v tuto noc zdá, toho si vezmou. Babička má pro takovéto zvyky pochopení, sama v mládí podobné triky zkoušela.

Podobný zvyk popisuje i v *Divé Báře*, jen se místo přes strom věneček hází do řeky a neklade se poté už pod polštář, protože skončí v řece.

⁸⁹ NĚMCOVÁ, Božena. *Babička*. Praha, 1972. Str. 96 – 100.

⁹⁰ NĚMCOVÁ, Božena. *Povídky I.* Praha, 1953. Str. 167.

⁹¹ Tamtéž. Str. 233, 235.

⁹² MRŠTÍK, Alois a Vilém. *Rok na vsi II.* Praha, 1950. Str. 361.

Němcová ve své povídce *Karla* upozorňuje na zvyk či pověru, která není ani na přivolání lásky ani proti čarodějnicím. Přidává tak další poznání k této magické noci.

Svatojánské ohně nejsou popsány ani v jednom díle, oheň má význam jen v den pálení čarodějnic o filipojakubské noci. V těchto dílech je popsáno více zvyků pro přivolání nebo ovlivnění lásky, než na ochranu proti zlým mocnostem a čarodějnicím.

2. 4. Sklizeň

- Senoseč

U senoseče se zachovala zvláštní obřadnost. Ne v okázalých projevech, ale v podvědomé závažnosti. Ta pramenila ze společného obhospodařování pozemků v minulosti. Před pokosením vstupovaly na louky první ženy. Dříve se oblékaly do starodávného úboru. Právě ženy pokosenou trávu shrabovaly a sušily. Při kosení luk se zpívalo, vyvinuly se i tzv. „písň kosecké“.⁹³

- Doba žní

Žně se konaly obvykle kolem svátku svaté Markéty (13. 7.). Počasí ale nešlo přesně odhadnout, a tak se lidé snažili zajistit si dobré podmínky pro žně. Proti bouři se kněz modlil již při svátku Božího těla. Pro zahánění mraků se konala procesí do polí. Venkovská tradice ale užívala i méně křesťanská opatření, jako zaříkání, zvonění či střílení. Žně nebyly chápány jako těžká dřina, naopak. Šlo o každoroční oslavu vydařeného díla.⁹⁴

- Dožínky (obžínky či dožatá)

Nazývaly se tak krátké oslavy na ukončení žní. Tato venkovská tradice je známa již ze středověku, zdomácněla ale až v 18. století a hlavně ve století 19. Dožínková slavnost vznikla na popud panstva, které chtělo v rámci osvícenství více komunikovat s venkovským lidem. Nejvýznamnější zvyky byly spjaty se závěrečnou cestou na pole. Ženci a žnečky si k ní ozdobili polní nářadí květy, dívky měly věnce ve vlasech, muži květy za kloboukem. Nejdůležitějším symbolem dožínky a průvodu byl dožínkový věnec. Ten se uvil ze všech druhů obilí, které se na daném poli sklízelo, a vpletly se do něj polní květy. Věnec pak na ruku či na hlavě nesla nejhezčí a nejvýřečnější žnečka. Věnec za doprovodu obřadního proslovu předala hospodáři. Hospodář ho obvykle pověsil do hospodářské části domu a nechal ho tam do jara.⁹⁵

2. 4. 1. Sklizeň v beletrii 19. století

Babička

Dožínky se v Ratibořicích slavily na konci pšeničních žní. Za žnečku, která předá dožínkový věnec paní kněžně byla vybrána Kristla, jak babička dopředu tušila. Na travnatém prostranství za dvorcem byly vyrovnány vysoké stohy slámy, také tam chlapečci vztyčili tyč okrášlenou chvojím, pentlemi a červenými šátky. Mezi chvojím byly polní květy a obilné

⁹³ LANGHAMMEROVÁ, Jiřina. *Lidové zvyky*. Praha, 2004.

⁹⁴ Tamtéž

⁹⁵ Tamtéž

klasy. Okolo stohů se postavily lavice a z chvojí se vystavěla besídka. Kolem okrášleného stromu se udupala půda k tanci. Nazdobil se i vůz, na kterém měla přijet Kristla s dívkami. Ostatní mládež šla pěšky za vozem. Ženci i žnečky nesli polní nářadí, ženy měly za živůtkem kytici z klasů a polních květů, chlapi měli kytice za kloboukem. Za zpěvu se došlo k zámku. Kristla pak před paní kněžnou odříkala proslov a položila věnec k jejím nohám. Ženci vyhazovali klobouky a provolávali kněžně zdraví, ta jim za to děkovala a nabídla jim jídlo a pití. Pak už každý tancoval, pil, jedl a slavil dožínky.⁹⁶

Sestry

Obžínky se v povídce *Sestry* slaví stejně jako v *Babičce* na panském dvoře. Zde je to v nádherných zahradách paní kněžny. Nejhezčí z dívek předává paní kněžně bílý koláč a věnec. U toho pronáší přání, paní kněžna má v době dožínek narozeniny, proto obě oslavy spojuje v jednu. Poté už následuje tanec chasy pod širým nebem a hojnost jídla i pití. Všichni jsou v dobré náladě nejen díky skončeným polním pracím, ale i pro neobvyklou prostředí, kde se oslava koná.⁹⁷

Rok na vsi

Podzim začíná pro obyvatele Habrůvky koncem žní a příletem vrabců. V tuto dobu je „širý kraj hodovní síní“⁹⁸ a lidé se už těší na nejlepší sousto této hostiny – na vinobraní.⁹⁹

2. 4. 2. Závěr

V Habrůvce se konec žní neslavil tak okázale, jako v *Babičce*. Pocit uspokojení a radosti z dobře vykonané práce, ale nechyběl ani zde. V Habrůvce se oproti Ratibořicím berou poslední žňové dny vážně, až téměř smutně. Končí jeden koloběh a po žních už není nic moc co na práci. I přesto si ale žnečky při shrabování posledních stébel zpívají.

Zato v *Babičce* se konají velkolepé oslavy za přítomnosti paní kněžny. Plodiny, které se právě sklídily spolu s květy, nesmí na oslavách chybět. Slavnostně se paní kněžně předá dožínkový věnec, tato čest připadla Kristle. Ke slávě se nosí i polní nářadí, které pracovníkům tolik pomohlo. Každý se snaží být co nejhezčí, každý se zdobí kvítím. Dožínky se neobejdou bez dobrého jídla a pití. Zvláště mladí lidé si ale více užívají hudbu a hlavně tanec.

⁹⁶ NĚMCOVÁ, Božena. *Babička*. Praha, 1972. Str. 186 – 188.

⁹⁷ NĚMCOVÁ, Božena. *Povídky II*. Praha, 1953. Str. 142.

⁹⁸ MRŠTÍK, Alois a Vilém. *Rok na vsi II*. Praha, 1950. Str. 411.

⁹⁹ Tamtéž. Str. 410 -411.

Totéž se dozvídáme i z povídky *Sestry*, stejné atributy předává nejhezčí děvče kněžně, poté opět následuje tanec, pití a zábava pro všechny, kdo se účastnili žní.

Dožínky jsou zkrátka oslava, která nemá v zemědělském roce obdobu. Jde přece o konec zemědělského roku, ve kterém se tak tvrdě pracovalo, že si oslavu zaslouží.

3. Oslavy spjaté s životním cyklem člověka – úvod

V této části jsem se snažila zachytit oslavy, které byly pro lidi v 19. století důležité, a které se dotkly každého. Vybrala jsem tři významné události s ohledem na jejich výskyt v beletrii dvou autorů, ze kterých jsem v této práci vycházela. První životní přelom nastává už narozením a s ním jsou spjaté křtiny, které následovaly velmi brzy po narození člověka. Křtiny byly neodmyslitelnou součástí života bez které se v době, o které píše, nedalo obejít. Právě pokřtěním se z novorozence stal člen společenstva a církve. Neuvažovalo se o tom, zda dítě pokřtít či nepokřtít, jak je tomu dnes. Přemýšlelo se pouze o tom, kdy dítě pokřtít a koho vybrat za kmotry.

Dalším významným okamžikem v životě člověka byl přechod od mladé, bezstarostné chasy k dospělosti, kterou vyjadřovalo manželství. Manželství nespojovalo pouze dva lidi, kteří se chtěli vzít, ale celé jejich rodiny, a proto bylo svolení rodičů důležitou podmínkou zásnub. Se svatbou jsou spjaty různé přechodové rituály - jeden člen společenstva mladých odchází, a to bylo třeba náležitě oslavit. Některé z těchto zvyků se dochovaly do současnosti, třebaže původní význam již nehraje velkou roli. Svatební veselí se protáhlo mnohdy i na několik dní. Svatbou zkrátka začínala další životní etapa.

Poslední obřad není jen poslední částí této kapitoly, ale i poslední etapou lidského života. Jedná se o pohřební rituály a zvyky spjaté s umíráním. Tuto smutnou část života lidé považovali za nedílnou součást svého bytí a nijak se jí nebránili. Snažili se na smrt připravit a hlavně urovnat všechny záležitosti svého života a smířit se s církví. Samotný pohřeb měl ustálenou formu, která se neobešla bez příbuzných, přátel a zástupce církve. Výjimkou byl pohřeb dětí. Rozloučení se životem mělo být hlavně důstojné a tradiční.

3. 1. Křtiny

Křest dítěte symbolizoval posvátné přijetí nové člověka do světa církve a měl zabránit průniku zla či prvotního hříchu. Díky křtu mělo mít dítě právo na spasení a společenské uznání, současně také potvrzoval příslušnost dítěte k rodině. Nepokřtěné dítě nemělo právo na Boží respektive církevní ochranu, a nesmělo být pohřbeno v posvěcené půdě, protože by znesvětilo hřbitov. Nepokřtěné děti se pohřbívaly (spolu se sebevrahy, exkomunikovanými, nevěřícími a dalšími hříšníky) mimo posvěcené území hřbitova. Později se takovéto děti pohřbívaly uvnitř areálu hřbitova, ale jen u zdi a bez přítomnosti kněze. Z těchto důvodů chtěli rodiče své novorozené děti pokřtít co nejdříve. Křtilo se obvykle dva nebo tři dny po porodu, výjimečně i první den po porodu nebo při neduživosti dítěte ihned po porodu.¹⁰⁰

Další významnou událostí po narození dítěte byl výběr jména. Jméno bylo symbolem, proto mělo být pěkné, významné a hlavně šťastné, protože se věřilo, že jméno může ovlivnit osud dítěte. Volbu jména ale ovlivňoval dobový vkus. Často se také přihlíželo ke dnu narození, volila se jméno svatého, který měl svátek v den narození dítěte nebo brzy po něm (dávat jméno svatého, který měl svátek před narozením dítěte znamenalo neštěstí). Někde se naopak upřednostňovala jména po rodičích, prarodičích či nějaké významné osobě obce, například po knězi či lékaři.¹⁰¹ Německá jména se v českých zemích začala objevovat za éry posledních Přemyslovců a jejich sňatkové politiky. V humanismu a renesanci se navracela jména stará jako je Vojtěch nebo Jiří, také se nově objevují jména starozákonní, např. Amos či jména latinského a řeckého původu, jako jsou např. Veronika či August. 16. století se nese v módě dvou jmen – Jan a Václav. V baroku opět dominují jména světců, ale výběr jména pro novorozeně ovlivnilo i národní vědomí. Např. vlivem padělaných Rukopisů jsou v oblibě jména slovanská a nově vzniklá, ale i staročeská.¹⁰²

Při křtu se dítě zapisovalo do matriky. Vedení matrik bylo nařízeno tridentským koncilem, předtím se matriky vedly jen sporadicky. Zápis obsahoval jméno dítěte, jeho rodičů, báby, kmotrů a duchovního, který křest provedl.¹⁰³

Při křtu dostalo dítě od kmotra dárek „do vínku“. Takovýto dárek byl po obřadu křtu vkládán na prsa nebo pod hlavičku novorozeněte. Nejčastěji se darovaly rodinné památky, jako mince nebo křestní medaile, zdobené biblickými chrámovými motivy. Později je vystřídaly vínkové medaile, tedy medailon s očkem na zavěšení. Vínkové peníze se neměly

¹⁰⁰ NAVRÁTILOVÁ Alexandra. *Narození a smrt v české lidové kultuře*. Praha, 2004. ISBN 80-7021-397-3.

¹⁰¹ Tamtéž

¹⁰² LENDEROVÁ, Milena – MACKOVÁ, Marie - BEZECNÝ Zdeněk. *Dějiny každodennosti „dlouhého“ 19. století II. (Život všední i sváteční)*. Pardubice, 2005.

¹⁰³ Tamtéž

utrácet, protože nosily blahobyt. V chudších rodinách však za tyto peníze koupili něco pro dítě. Nebo se přidaly k penězům na koupi dobytka, který se pak měl dobře rozmnožovat. Kmotři hráli na křtu dítěte významnou úlohu. Nejenže dávali dárek do vínku, ale jménem dítěte skládali křestní slib a vyznání víry. Kmotrovství byl svazek nezávislý na pokrevním příbuzenství. Přestože nešlo o pokrevní příbuzenství, bylo manželství mezi kmotřenými osobami považováno za krvesmilstvo, tedy hřích. Povědomí o tomto zákazu se v lidové tradici udrželo až do konce 19. století. Kmotra neměla být svobodná, aby se jí „vrána nepomstila a neodnesla věneček“.¹⁰⁴ V 19. století se uvolňují zásady na výběr kmotrů, které byly do té doby velmi přísné. V posledních desetiletích tohoto století se také jejich počet ustálil na jednoho až dva kmotry. Od kmotrů se vyžadovala největší materiální výpomoc po dobu šestinedělí. Také se zavazovali vypomáhat s výchovou, povinností bylo občas se na dítě přijít podívat a pamatovat na jeho narozeniny a svátek. Kmotři také přispívali k dárkům na Vánoce či Mikuláše. V případě, že dítěti umřeli rodiče se o ně měl postarat kmotr. Žádost o kmotrovství byla pokládána za poctu, která se nesmí odmítnout. Odmítnutí kmotrovství bylo velkou hanbou, urážkou a hříchem. Křest dítěte byla významná událost, která se musela oslat, a to hostinou pro kmotry a široké příbuzenstvo. Dva nebo tři dny po křtu se prováděla první koupel dítěte. Toto smývání svatého křižování, resp. svatého oleje po křtu, neslo rysy obřadního úkonu, které se dochovaly do konce 19. století. Dítěti se do vody vkládaly různé poživatiny, aby jich mělo dostatek, také se do vaničky vložil peníz pro porodní bábu, která někde dítě koupala.¹⁰⁵

3. 1. 1. Křtiny v beletrii 19. století

Babička

V *Babičce* nejsou křtiny přímo popsány, ale o institut kmotrovství ano. Babička svou sousedku a pozdější tchyni nazývá „kmotrou“.¹⁰⁶ Pan kmotr je zase soused myslivce.¹⁰⁷ Přestože nešlo přímo o babiččiny kmotry, označuje je tak, což nám napovídá, že něčí kmotři to přece jen byli. Jediné dítě, které se v příběhu narodí, je dítě Viktorky. Viktorka ovšem neprožívá běžný osud venkovského děvčete, není jisté, že je vdaná a i kdyby byla, nežije

¹⁰⁴ LENDEROVÁ, Milena – MACKOVÁ, Marie - BEZECNÝ Zdeněk. *Dějiny každodennosti „dlouhého“ 19. století II. (Život všední i sváteční)*. Pardubice, 2005. Str. 89.

¹⁰⁵ NAVRÁTILOVÁ, Alexandra. *Narození a smrt v české lidové kultuře*. Praha, 2004 ISBN 80-7021-397-3.

¹⁰⁶ NĚMCOVÁ, Božena. *Babička*. Praha, 1972. Str. 152.

¹⁰⁷ Tamtéž. Str. 49.

v konvenčním manželství. Ani její dítě nepříjde na svět a do společenství, protože ani Viktorka do společnosti už nepatří.¹⁰⁸

Rok na vsi

Křtiny malého nového člena Habrůvky neproběhly nejslavnostněji. V neděli na svátek svaté Barbory ho rodiče s kmotry přinesli po mši k faráři. Pan farář nového občana svědomitě zapsal nejen do matriky, ale i do seznamů vojenských. Vypsal tam jména matky a otce, ke kterému připsal i zaměstnání, den křtin, dva kmotry, což byli manželé Plhalovi a porodní babku. Matka malého Martina zatím doma odpočívala. Kmotři, babka a otec popíjí čas a víno, pojdají k tomu koblihy. Mladá matka zatím odpočívá s uspokojením. Snad se jí podařilo všechny přesvědčit, že dítě narozené osm měsíců po svatbě je skutečně jejího manžela.¹⁰⁹

3. 1. 2. Závěr

Narození dítěte je v obou titulech významná, ale všední událost. Na dítě se obvykle všichni těší, ale takováto událost se v rodině přihodí mnohokrát za život. V *Roku na vsi* se navíc dozvídáme, že u porodu asistovala „babka“, která je také při zápisu do matriky. Stejně tak zjistíme, že předčasné porody vyvolávaly nedůvěru nejen manžela, ale i širokého okolí. A nejen nedůvěru, ale také posměšky, které nešlo nijak důvěryhodně vyvrátit. Lidé museli věřit matce dítěte, pokud ovšem měla špatnou pověst, pomluvy neutichaly tak snadno. Přestože se to v obou knihách jen hemží dětmi, jejich příchod na svět popsán není. Děti tu zkrátka jsou a něco tak všedního, jako jsou křtiny, nebudeme popisovat.

¹⁰⁸ Tamtéž. Str. 52 – 69.

¹⁰⁹ MRŠTÍK, Alois a Vilém. *Rok na vsi I*. Praha, 1950. Str. 279 -284.

3. 2. Svatby

Vesnické svatby měly svá specifika, protože venkované žili uzavřeně a ženili se a vdávali v rámci své vesnice či své farnosti. Pokud si někdo vybral nevěstu či ženicha z jiné farnosti, obvykle šlo o vesnici vzdálenou maximálně na půl dne chůze, aby se bylo možné ještě týž den vrátit domů. Lidé si své protějšky nevybírali pouze ze zalíbení, ale i z ekonomického důvodu. Málokdo se provdal či oženil s někým, kdo mu nebyl stavem roven. Například dcera statkáře si nemohla vzít čeledína. Svatba na vesnici nebyla záležitostí jen dvou lidí, kteří se chtěli vzít, svou roli v této události hrála téměř celá vesnice, od rodičů snoubenců, přes kmotry a známé až k k faráři. Mezi rodiny, jejichž potomci se měly vzít, vstupovali jakýsi zprostředkovatelé, kteří se postarali o sblížení. Většinou to byli kmotři, přátelé či příbuzní. Nabídku k sňatku pak chlapec přednese otci dívky nebo přímo dívce, souhlas otce je však téměř povinný. Někdy se také otcové smluvili sami.¹¹⁰

Pokud s výběrem partnerů obě rodiny souhlasily, následovaly zasnuby. V jejich rámci snoubenci vyslovili slib, že chtějí toho druhého přijmout za manžela. Také se v této době řešila svatební smlouva, výše a objem výbavy. Sepsání svatební smlouvy se účastnili ženich, rodiče nevěsty a notář. Smlouva měla ustálenou formu a obsahovala přesný výčet věna v hotových penězích, nemovitostech, dobytku a vybavení budoucí domácnosti. Byla napsána ve dvou vyhotoveních, jedna pro zúčastněné strany a druhá pro vrchnost. Svatební smlouva byla velmi důležitá, protože na jejím základě se uskutečňovala nejdůležitější funkce manželství, tedy funkce ekonomická. Také se konala zasnubní večeře, při které otec vložil dceřinu ruku do pravé dlaně ženicha, poté se mohli poprvé políbit. Délka zasnub nebyla pevně stanovena, někdy trvala tři neděle, jindy několik měsíců. Doporučená doba byly dva měsíce, za tuto dobu se mělo dohodnout věno a datum svatby. Poté následovalo trojí čtení ohlášek v kostele ve třech po sobě následujících svátečních dnech ve farnosti obou snoubenců. Přesto se v 19. století stávalo, že snoubencům byly jedny nebo dvojice ohlášky prominuty.¹¹¹

Poté se už stanovil den svatby. Církev zakazovala svatby v období adventu a velikonočního půstu, to byla doba smutku a rozjímání, která se k oslavám nehodila. Dále byl také vyloučen sňatek v neděli, protože to měl kněz na starosti jiné mše. Další období, které se nehodilo k svatebním obřadům, bylo období sezónních prací, např. červenec a srpen kvůli

¹¹⁰ BOLOGNE, Jean-Claude. *Svatby (dějiny svatebních obřadů na Západě)*. Praha, 1997. ISBN 80-7207-054-1.

¹¹¹ LENDEROVÁ, Milena - MACKOVÁ, Marie – BEZECNÝ, Zdeněk. *Dějiny každodennosti „dlouhého“ 19. století II. (Život všední i sváteční)*. Pardubice, 2005.

žním. Některá období pak byla zavrhována z důvodů pověřivosti, třeba svatba v květnu se nedoporučovala, protože květen prý není svatbám nakloněn.¹¹²

Pokud se nevdávala úplně chudá dívka, měla na svatební den několik šatů. Všechny byly barevné a většinou alespoň jedny z nich červené. Bílá barva svatebních šatů se rozšířila z měst na vesnici až koncem 19. století. Nevěsty mívaly na hlavě věneček, pokud možno z čerstvých květin, na znamení panenství. Po svatbě se věneček schovával jako památka. Během svatby měla svobodná chasa svůj rituál, šlo o únos nevěsty, který byl upomínkou na starověký symbolický sňatek únosem. Vyšňořenou nevěstu ukryjí na půdě a všichni ji proti ženichovi „brání“, ten si ji může vykoupit. Většinou se vykupovalo písničkou. Dívka, která před svatbou „pochybila“, se nesměla unášet ani schovávat, protože tento symbolický únos měl vyjadřovat i její pannaenství. Poté se šlo do kostela, v čele průvodu šel muzikant, poté nevěsta zavěšená do otce a ženich zavěšený do matky či tchýně, následovali je ostatní svatebčané.¹¹³

Svatební obřad zahrnoval mši a potvrzení svatebního slibu, před tím se oba snoubenci museli vyzpovídat. Během mše klečeli snoubenci před knězem sami a museli znovu potvrdit, že si nejsou vědomi překážek, které by sňatku bránily, a že do manželství vstupují dobrovolně. Kněz poté stvrdil manželství a snoubenci si podali ruce a pronesli, že se přijímají za manžela/manželku. Kněz na jejich spojené ruce položil štólu a pronesl větu, že je spojuje v manželství ve jménu Otce, Syna i Ducha svatého. Snoubenci si ještě vyměnili posvěcené prsteny a pokračovala mše za jejich požehnání. Pokud byl jeden ze snoubenců vdovcem, požehnání se nekonalo. Sňatek byl zanesen do matriky, jak požadoval zákon.¹¹⁴

Po obřadu následovala hostina, bohaté rodiny ji pořádaly doma, ti chudší, do jejichž domu by se svatebčané nevešli, ji pořádali v hostinci. Při hostině se zároveň tančí, každý muž má provést nevěstu, otec nevěsty novomanželům žehná.

3. 2. 1. Svatby v beletrii 19. století

Babička

V tomto díle jsou popsány svatby dvě, jedna samotné babičky a druhá Kristly. Babička se vdávala tak říkajíc narychlo. Nekonaly se ohlášky, dokonce i rodiče snoubenců se o obřadu dozvěděli až po svatbě. Přesto se babička na souhlas zeptala alespoň strýce, který souhlasil. Babička u sebe neměla žádné sváteční šaty, proto jí Jiří koupil sukni a kabátek,

¹¹² BOLOGNE, Jean-Claude. *Svatby (dějiny svatebních obřadů na Západě)*. Praha, 1997. ISBN 80-7207-054-1.

¹¹³ Tamtéž

¹¹⁴ LENDEROVÁ, Milena – MACKOVÁ, Marie – BEZECNÝ, Zdeněk. *Dějiny každodennosti „dlouhého“ 19. století II. (Život všední i sváteční)*. Pardubice, 2005.

šperk, v tomto případě granáty, jí věnoval strýc. Svatba se konala tři dny poté, co Jiří babičku požádal o ruku. Svatby se účastnili kromě snoubenců starosvata s mládkem a dva svědkové.¹¹⁵ To svatbu Kristly oslavovaly všichni její známí. Předsvatební hostina se konala několik dní před svátkem svaté Kateřiny a slavilo se v hospodě, která patřila rodičům Kristly. Dveře hospody byly ozdobeny věncem z chvojí a větvička chvojí byla za každým rámečkem obrazu. Stůl byl pokrytý bílým ubrusem a ozdoben rozmarýnou a barevnými fáborky. Kristla seděla mezi družičkami a nemusela ten den obsluhovat. Mezi družičkami seděla i Kristlina starosvata, kterou byla babička. Dívky vily z rozmarýny věneček pro nevěstu a proutky rozmarýny zdobily pro své mládence, Kristla pro ženicha i ostatní hosty. Kristlu směl obsluhovat jen družba. Všichni kromě snoubenců zpívali, tančili a vtipkovali, snoubenci se radovánek měli zdržet. Poté se hodovalo, ženich seděl uprostřed starší družičky a starosvatky, nevěsta uprostřed družby a mladší družičky, která ji také krájela maso, totéž činila starší družička ženichovi. Po hostině dostane Kristla od tlampače, který si po celou dobu dělá ze svatby legraci, tři misky. V jedné je pšenice, aby byla úrodná, v druhé popel smíchaný s prosem, aby se cvičila v trpělivosti, a třetí je tajná. Kristla ale nevydrží a do tajné se podívá. Ulítne jí zní vrabec, proto mají z nevěsty legraci, že byla moc zvědavá. Druhý den se konal obřad, nevěsta jela do kostela na koni oblečená v modré sukni a růžovém kabátku. Ale před tím, ji musí ženich odvést z komory, za ustavičného pláče. Rodiče poté snoubencům požehnají. Poté se všichni svatebčané za stálého zpěvu přesunou do vozů, ženich je v jiném než nevěsta. Po návratu z kostela si novomanželé připili z poháru a nevěsta se šla převléknout. Na hostině družba s družičkou předkládali novomanželům nejlepší kousky jídla a všichni na ně házeli pšenicí, aby je pánbůh zasypal svým požehnáním. Po hostině svatebčané dostali výslužku a házeli nevěstě do klína peníze „na kolébku“. Družičky zase házely mince do misek, ve kterých si družbové umývali ruce, aby se druhý den měla z čeho platit muzika. Nevěsta se šla opět převléci, protože se mělo začít tancovat. Babička by už odešla domů, ale protože byla starosvata musela zůstat, bylo jí totiž třeba při obřadu „čepení“, na který měla přichystaný nový čepec. Do půlnoci každý alespoň chvíli tančil s nevěstou, pak ale už patřila ženám. Ženy se zavřely v komoře a sundávaly nevěstě věneček, což se neobešlo bez zpěvu a pláče nevěsty, která místo věnečku dostala čepec. Nejstarší družička šla poškádlit ženicha, to provedla tak, že starou pradelnu přestrojila za nevěstu a chtěla ji prodat ženichovi, ten to ale prokoukl a pokaždé nevěstu odmítl, až mu přivedly tu jeho. Za tu zaplatil a zůstal s nevěstou uprostřed kola žen, které zpívaly. Peníze, které dostaly od ženicha projedly druhý den před

¹¹⁵ NĚMCOVÁ, Božena. *Babička*. Praha, 1972. Str. 156 – 157.

polednem, když se sešly k stlaní postele. Oslava svatby trvala celý týden od vití věnečků před svatbou, přes svatbu, stlaní postele, přátelský oběd u nevěsty, druhý den u ženicha až po propíjení věnečku.¹¹⁶

Dobry člověk

V této povídce B. Němcová naopak popisuje domluvenou svatbu, se kterou mladá nevěsta nesouhlasí. Otčím vybral nevlastní dceři bohatého, ale starého a odpudivého manžela. Dívce by ani tolik nevadilo, že je ženich starší a že ho nemiluje. Vadí ji zlá povaha bohatého mlynáře. Sama Madlenka připouští, že by v manželství bez lásky žít dokázala, se zlým člověkem by se ale utrápila. Dokonce i její nejbližší ji domlouvají, ať sňatek ještě uváží. Dokonce její tetka uvádí na obhajobu rodičů čtvrté přikázání – Cti otce svého a matku svou. Madlenka má tak jedinou možnost, a to je útěk. Nakonec si vezme také o hodně let staršího muže, kterého má ale ráda. Vdává se v cizině, ale s dopisem, ve kterém matka jejímu sňatku žehná.¹¹⁷

Rok na vsi

V dubnu na svatého Vitališe se v Habrůvce žení jeden z chasníků. Bere si dívku z jiné vesnice. Svatbu sjednala jedna „dohazovačka“, která měla v tomto oboru rozsáhlé zkušenosti. Za tyto služby chtěla pouze, aby její dcera šla za družičku a syn za nejstaršího mládence. Celá Habrůvka se tomu divila, protože ani jedno z dětí dohazovačky nemělo dobrou pověst. Přesto chtěly habrůvské ženy nevěstu postaru přivítat. Na dlouhý provaz přivázaly fábory, šátky, pentle i povijan a květiny. Připravily i sklenky s vínem a malované talíře na „výkupné“. Vzaly si na sebe nejhezčí sukně a u cesty čekaly na příjezd nevěsty. Když ale nevěsta s ženichem přijíždějí, ani nezpomalí a slavnostní bránu z ozdobeného provazu projedou bez zastavení. To je velká urážka pro habrůvské ženy, kterou novomanželům jen tak neodpustí.¹¹⁸ Druhá habrůvská svatba se koná v červnu. Dívky se vdává v Habrůvce, protože je rodačka, ale již dlouho žije mimo Habrůvku, proto se její svatba příliš neslaví. Najde ve vesničce vzdálené příbuzné, kteří ji jdou za svědky, a nějaká dívka za družičku. Dva mládence si přivedla ze svého nového domova. Po obřadu je v hospodě studená večeře, přivezli si koláč, smažená

¹¹⁶ NĚMCOVÁ, Božena. *Babička*. Praha, 1972. Str. 189 – 196.

¹¹⁷ NĚMCOVÁ, Božena. *Divá Bára a jiné prózy*. Praha, 1987. Str. 132, 222.

¹¹⁸ MRŠTÍK, Alois a Vilém. *Rok na vsi II*. Praha, 1950. Str. 199 – 206.

kuřata i telecí a cukrovinky. Přestože dívku v Habrůvce téměř nikdo nezná, každý, kdo přijde do hospody přilákán, hudbou je pohoštěn. Po večeři novomanželé s díky odjíždějí.¹¹⁹

3. 2. 2. Závěr

Obě svatby v *Babičce* jsou uzavřené z lásky, nejde o sňatek domluvený rodiči, přesto ti se svatbou dvou mladých lidí souhlasí. Svatba Kristly je popsána velmi důkladně, a to i se zvyky, které samotnému obřadu předcházely. Babiččina svatba se musela utajit a byla chystána narychlo, tak o některé lidové zábavy přišla. Vynahradila si to jako starosvata na svatbě Kristly. Být za starosvatu byla velká čest, stejně tak jako být nejstarší družičkou. Družičky na rozdíl od starosvaty musely být svobodné dívky. Všechny svatební zvyky jsou trochu škodolibé k nevěstě a velmi humorné pro svobodnou chasu, které se jakoby snaží nevěstu potrestat, že opouští jejich střed. Vše se ale odehrává v dobrosrdečné náladě a každý ví, že jde o legraci, která má podporu v lidové tradici. Kristla nepochází z chudé rodiny, což lze poznat už na oslavách, kde se jídlem, pitím i výzdobou nešetří. Ani na množství hostů se nehledí, nevěsta se během svatebního dne třikrát převléká a pokaždé je její oděv barevný a reprezentativní.

Naopak v povídce *Dobry člověk* Němcová popisuje, co se mohlo stát, když dívka rodiči vybraného manžela nechtěla. Zde jsou zajímavé důvody, proč si Madlenka nechce vzít mlynáře. Prvoplánový odhad, že ho nezná a je starý, neplatí pro dobu 19. století. Madlence naopak tyto dvě skutečnosti vůbec nevadí, dokonce ji nepřijdou ani zvláštní. V době, ve které žije, jsou takováto manželství na denním pořádku a vydrží na celý život. Madlence vadí ženichova povaha, nechce si vzít hrubiána, který je jí protivný. Nepodaří se jí rodiče přesvědčit a Madlenka vidí jediné východisko v útěku. Od útěku jí překvapivě zrazuje teta, která má Madlenku ráda, a kterou děvče respektuje. Teta sice vidí a uznává důvody, proč se Madlenka za tohoto muže nechce vdát, ale jako nejhlavnější důvod pro svatbu vidí v přání rodičů, protože to jsou dvě osoby, které Madlenka prostě poslechnout musí. Jde přece o boží přikázání. Nakonec teta uzná, že je důležitější šťastný život dívky, než příkaz rodičů. Madlenka se nakonec vdá z lásky, stejně jako Kristla a babička.

V *Roku na vsi* jsou popsány svatby dvě. V prvním případě se dozvídáme o snaze uctít nevěstu z jiné vesnice, kterou si mladík do Habrůvky přiveze. Dobrá snaha starého obyčeje ale vyjde nadarmo, nejen mladá nevěsta i rodák z Habrůvky odmítnou veselé přivítání,

¹¹⁹ MRŠTÍK, Alois a Vilém. *Rok na vsi II*. Praha, 1950. Str. 323 – 324.

důvodem snad může být nechuť dát na oplátku peníze na další oslavy. Druhá svatba proběhne klidněji, nevěsta kdysi byla členkou Habrůvky, proto ví, co se patří, a náležitě se podle toho chová.

Svatba byla v životě lidí velmi důležitým životním přelomem, proto se také bujaře oslavovala se všemi, na kom snoubencům záleželo.

3. 3. Umírání a pohřeb

Umírání nebylo soukromou událostí, na smrt se bylo třeba důkladně připravit. Umírající se musel vyrovnat se světem na světské i náboženské úrovni. K tomu mu měly pomáhat rituály. U křesťanské smrti mělo umírání přesný rámec, který byl tvořen posledním pomazáním, požehnáním, loučením a posledními příkazy. Zemřít bez těchto úkonů znamenalo neštěstí, protože tím nebyla spasena duše a nenabyla tak Boží milosti. V době smrti musely být urovnány všechny závazky, dále bylo nutné se usmířit a vzájemně si prominout vědomá i nevědomá ublížení a skutečné i domnělé křivky. Závazný význam měla poslední slova, přání i kletby umírajícího a jejich nesplnění by byl hřích. Na smrtelné posteli se odkazovaly věci, ale i celé statky, k závětím byli přizýváni jeden až dva muži za svědky. Mezi svědky byly také úřední osoby. Za šťastnou smrt byla považována rána bleskem, která byla dokladem Boží lásky. Šťastí bylo zemřít v pátek nebo dokonce na Velký pátek, tedy s Ježíšem.¹²⁰

Lidé věřili, že po smrti se duše zemřelých odebere buď do nebe, pekla nebo očiště. Přesnou představu o těchto místech ale neměli. Podle lidové víry se přímo do nebe dostali jenom svatí, protože ti jsou očištěni od všech hříchů, dále lidé slabí duchem a malé pokřtěné děti. Ostatní duše musely projít očištěm. Duše v očištěci měly trpět nejen za své prohřešky, ale i za prohřešky proti mravům a zvykům, páchanými živými lidmi. Živí naopak mohli duším v očištěci pomoci např. pověrou, když dva lidé řekli najednou stejné slovo. Křesťané mohli pomoci duším v očištěci sloužením mše svaté a modlitbou. Za přímluvce trpících duší byla považována Panna Marie. Lidé věřili i tomu, že některé duše bloudí světem, např. duše nevinně zabitých, sebevrahů či duše utopenců. O pekle a posmrtných trestech měli lidé přesnější představu než o nebi. Peklo bylo místo věčného zatracení, ze kterého není vysvobození. Dostávají se sem duše největších hříšníků, tj. zlodějů, opilců, surovců a podvodníků. Velký podíl na hrůzných představách o pekle a posmrtných mukách měli kněží. Ti se pomocí líčení pekelných hrůz snažili udržovat křesťanské mravní hodnoty. V 19. století byla tato hrůzná kázání šířena mezi lidmi v podobě jarmarečných knížek lidového čtení. Lidé na vesnici byli spjatí s přírodou, proto svoje minimální faktické znalosti spojovali s jevy v přírodě, které měly mít vliv i na lidský život. Toto spojení lidí a přírody je vidět v obyčejích a pověrách. Například se věřilo, že lidský osud může být spjat s rostlinou, tedy narození a zasazení, smrt a uschnutí. Předzvěst smrti mohla oznámit i zvířata - černá kočka, která

¹²⁰ NAVRÁTILOVÁ, Alexandra. Narození a smrt v české lidové kultuře. Praha, 2004. ISBN 80-7021-397-3.

přeběhla přes cestu, bučení a vzpínání se dobytka, vytí psa otočeného hlavou k domu, houkání sýčka apod.¹²¹

Úmrtí se mělo oznámit všem členům obce, k čemuž sloužilo vyzvánění kostelních zvonů, tzv. umíráčky. Ty se zvonily těsně po smrti a další dny se zvonily hodinky. Čím delší zvonění, tím bohatší a významnější občan zemřel, toto pravidlo platilo proto, že poplatky zvoníkům byly poměrně vysoké. Zemřelý se pokládal do rakve vykropené svěcenou vodou, jejíž dno bylo vystlané bílou plachou, do které se mrtvola zabalila. Do rakve se nebožtík oblékal do svátečních či oblíbených šatů. Od poloviny 19. století se ujal zvyk pokládat na rakev věnec, naopak v této době mizí zvyk bdít u mrtvého. Rakve byly dřevěné a truhlář je dělal nebožtíkovi na míru. U chudých byla rakev z nehoblovaných prken, ostatní měli rakev barevně lakovanou. Na konci 19. století už převažovaly rakve černé. Katolíkům se rakve přikrývaly pokrývkou s křížem nebo podobu Krista, evangelíkům s kalichem. Průběh pohřebního obřadu měl základní strukturu, která se krajově lišila jen v drobnostech. Od domu zemřelého se rakev doprovodila do kostela, kde proběhla zádušní mše a odtud se šlo na hřbitov. Vpředu průvodu nesl ministrant kříž, za ním šly děti a dále muži a hudba. Teprve potom šel kněz se zpěváky, nosiči rakve, rodina a příbuzní, ženy a nakonec a ostatní účastníci pohřbu. Rakev nesli muži z příbuzenstva nebo sousedé (ženatí nesli ženatého nebožtíka, svobodní svobodného). Ženy nosily rakev pouze se šestinedělkou. Na hřbitově proběhla pobožnost a rakev byla spuštěna do hrobu. U evangelických pohřbů pronesl kněz kázání, v němž se zaměřoval na osobu nebožtíka. Katolický kněz se zabýval spásou zemřelého. Vhodit do hrobu několik hrstí hlíny je zvyk, který přetrval dodnes. Původní důvod spočíval ve víře, že hlína vhozená od známých lidí bude nebožtíka tížit méně. Tímto činem pohřební obřad končil, někdo z rodiny poděkoval za doprovod a pozval zúčastněné na pohoštění. Pohřební hostina byla nedílnou součástí každého obřadu. Pohoštění účastníků pohřbu bylo znamením úcty k památce zemřelého. Charakter pohřební hostiny se od ostatních hostin lišil rozsahem předkládaných jídel, ten byl určován podle sociálního postavení zemřelého. Zvláštní charakter měly pohřby svobodných lidí. Spolu s pohřbem se jim vystrojovala posmrtná svatba. Používalo se k tomu spojení pohřebních a svatebních symbolů a znaků. Odlišné byly také pohřby malých dětí. Ještě v novověku byly děti považovány za nerovnoprávné členy rodiny. Pohřby nepokřtěných dětí byly skromné, protože katolická církev tvrdila, že takovéto děti nepřijaly církevní svátost, a proto nepatří do katolického

¹²¹NAVRÁTILOVÁ, Alexandra. Narození a smrt v české lidové kultuře. Praha, 2004. ISBN 80-7021-397-3.

společensví. Nepokřtěné, mrtvě narozené nebo potracené děti se pohřbívaly téměř anonymně na odlehlých částech hřbitova, často bez rakve.¹²²

Smuteční oděv býval spíše záležitostí žen. Smutek se projevoval i společenskými normami chování, platila různá omezení domácích prací v domě smutku, dodržovala se smuteční nálada a platila určitá společenská izolace pro nejbližší příbuzné. Ti se měli zdržovat doma, neúčastnit se zábav, které byly spojené s hudbou a tancem. V rodině zemřelého se také rok neměla konat svatba.¹²³

3. 3. 1. Umírání a pohřeb v literatuře 19. století

Babička

První smrt popsaná v *Babičce* je smrt Viktorky, kterou zasáhl blesk, když šla na kopec pozorovat bouřku. Druhý den po Viktorčině smrti za ní vyzvání umíráček, to je pro obyvatele Starého bělidla znamení k modlitbám. Den na to má Viktorka pohřeb. Děti nesou mrtvé Viktorce květiny a svěcené obrázky, které dostaly od babičky z pouti, sama babička nese Viktorce růženec. Viktorka je uložena na márách z neotesaných březových prken v malém zahradním domku, který je uvnitř vyložen chvojím. Dívka je oblečená v bílém rubáši, na čele věneček, ruce složeny na prsou, jedna přes druhou. Rakev má Viktorka jednoduchou, vyloženou chvojím a doposud otevřenou. U hlavy mrtvé dívky hoří lampička, u nohou má misku se svěcenou vodou a v ní kroupenku ze žitných klasů. Babička nad mrtvou udělá kříž, poklekne a modlí se, děti udělaly vše po babičce. Poté nakladou do hrobu dárky, které Viktorce přinesly. Před odchodem babička třikrát pokropí rakev svěcenou vodou a udělá kříž. Děti udělají totéž a v tichosti odejdou. Na hrob vysadí pan myslivec jedli, kterou měla Viktorka ráda.¹²⁴ Druhá smrt je smrt samotné babičky. Babička věděla, že umírá, a protože byla dobrá hospodyně, vše urovnává. O své smrti se dozvěděla ze snu, ve kterém se jí zjevil mrtvý manžel. Nejdříve se smířila s lidmi i Bohem a poté rozdala svůj skromný majetek. Každý od ní dostal něco na památku a s každým se mile rozloučila, protože věděla, že už je živá více neuvidí. Rozloučí se i se zvířaty. K večeru se Barunka s babičkou modlí modlitbu umírajících, při které babička zemře. Barunka jí zatlačí oči a otevře okno, aby babiččina duše mohla odletět. Stejně jako u smrti Viktorky zní druhý den umíráček a třetí den se koná pohřeb. Každý, kdo babičku znal, ji doprovázel ke hrobu.¹²⁵

¹²² NAVRÁTILOVÁ, Alexandra. Narození a smrt v české lidové kultuře. Praha, 2004. ISBN 80-7021-397-3.

¹²³ Tamtéž

¹²⁴ NĚMCOVÁ, Božena. *Babička*. Praha, 1972. Str. 182 – 185.

¹²⁵ Tamtéž. Str. 197 – 198.

Pomněnka šlechetné duše

V této povídce je mimo jiné popsána smrt velmi chudého, ale hodného děvčete. Dívka je nemocná, a proto ví, že již brzy zemře. Je smířená s osudem, a jediné co chce, je rozloučit se s každým, koho měla ráda. Když vydechne naposledy, její přátelé otevřou okno a začnou se modlit, což se neobejde bez slz. Druhý den ji oblékají do rakev do oblíbených šatů a obouvají do svátečních střevíců. Okolo prstů ji omotají růženec a rakev vyloží obrázky svatých a kvítím. Na hlavu mrtvé položí věneček z barvínku, který dostala od svého nejlepšího přítele.¹²⁶

Rok na vsi

Dítě, které bylo v prvním díle *Roku na vsi* křtěno, ve druhém díle zemřelo. Zemřelo na květnou neděli. Lidé toho dne nejdou jako obvykle po pobožnosti domů, ale do rodiny, kde zemřelo dítě. Jdou hlavně ženy a děti, za nimi, za křížem a ministranty v černých komžích kráčí pan rektor a kněz. Malý chlapec umíral dlouho, jeho matka se modlila k Bohu, aby jí ho nebral, několikrát i omdlela a za celý čas chlapcova umírání nepromluvila. Lidé ovšem věřili, že Bůh učinil správně, že si malého k sobě vzal, v Habrůvce by totiž nikdy nezmizelo podezření, že je nemanželský. Kněz pokropil mrtvého svěcenou vodou a učitel začal zpívat. Sín je osvětlena čtyřmi svíčkami, které jsou narovnané kolem malé, bíle natřené rakev. Rakev je ozdobena ornamenty ze žlutého plechu a barvínkovým věncem. Rakev je postavená na židli, která je pokryta bílým ubrusem. Kolem rakev stojí děti s barvínkovými kyticemi a papírovými růžemi. Učitel s dívkami zpívá a otec chlapce rozsvěcí dvě svíčky, jednu dá učiteli a druhou knězi. Když dozpívali, děti se zařadily za křížem a vážným krokem vykročily k hřbitovu. Mladá matka, která přišla o dítě, se průvodu také účastní, na hlavě si přidržuje černý šátek. V průvodu jsou příbuzní dítěte i lidé, které k němu nepoutá nic. Pohřbu dětí se účastní vždy ostatní děti i mladé matky se svými miminky. Každý chce mrtvému dítěti hodit něco pěkného do hrobu, kytičku, pentli či nějaké pozlátka. Malý mrtvý chlapeček je pohřben do hrobu k jinému mrtvému dítěti, jehož kosti jsou zabaleny v červeném šátku a budou položeny na jeho rakev. Pak už kněz odříkává žalmy a znovu se zpívá. Poté děti do hrobu naházejí květiny i bílé sněženky. Kněz s učitelem odcházejí k hlavnímu kříži a děti poklekají a modlí se za duši děťátka.¹²⁷

Na svatého Řehoře v Habrůvce umřela stará žena, to ovšem není nic neobvyklého, stává se to snad každý den. Pokud v Habrůvce někdo umírá, přijdou k němu dvě sestry

¹²⁶ NĚMCOVÁ, Božena. *Povídky II*. Praha 1953. Str. 126 – 127.

¹²⁷ MRŠTÍK, Alois a Vilém. *Rok na vsi II*. Praha, 1949. Str. 54 – 58.

z ústavu a umírající odprovází na smrt modlitbami. U této staré ženy ale nebyly, protože se o ní nedozvěděly. V Habrůvce byla řevnivost a místo sester u lůžka umírající byl terciář, který se spolu s umírající modlil a zpíval. Také odříkával texty z knížek pobožného bratrstva. Sestrám z kláštera to poté lidé vyčítali, ale ony ani o umírající nevěděly, lidé však ve své zlobě sestrám pravdu upřeli.¹²⁸ Ani umírání dalšího člena vesničky se neobejde bez dohadování, tentokrát jde o majetek. Sedlák je ženatý a chce vše odkázat své ženě, v tom se ale do toho vloží matka a donutí slabého umírajícího sedláka, aby odkázal většinu jí. Sepisování závěti probíhá u lůžka umírajícího a zápisu se účastní kromě manželky a matky pak rektor a starosta. Pan rektor napsal počáteční klausuli a první odstavec závěti, která značila, že umírající hospodář byl dobrý katolík a chce být jako katolík pochován.¹²⁹

3. 3. 2. Závěr

Babička, když se dozví o Viktorčině smrti, kterou zasáhl blesk, poznamená, že dopadla stejně jako jejich hruška. Dokládá to, že lidé opravdu připodobňovali život stromů a lidí. O smrti Viktorky se mluví jako o smrti výjimečné, protože smrt zasažením bleskem, Bůh lidem málo dopřává. Babiččina smrt oproti tomu není ničím výjimečná. Babička podle staré víry o své smrti ví nějaký čas předem. Může se proto – také podle lidového zvyku – s každým rozloučit, usmířit a podělit. Lidé předminulého století věřili, že smrt není neočekávaná a každý může pomocí nějakých symbolů či znamení poznat, že nadešel jeho čas. V případě babičky to byl sen o mrtvém manželovi.

I v povídce *Pomněnka šlechetné duše* popisuje B. Němcová „obyčejnou“ smrt. Dívka, stejně jako babička, ví, že zemře. Rozloučení s oběma je také stejné. Rakev má dívka vyzdobenou stejně jako Viktorka. Přesto, že se příběh odehrává na malém městě, jsou v popisu umírání jisté lidové zvyky. Například obléci mrtvou do oblíbených či nejhezčích šatů, květiny a svaté obrázky či otevření okna, aby mohla duše odletět.

To u bratří Mrštíků takto bezproblémově umírají pouze děti. Když jde o smrt dospělého, vždy se vyskytne nějaká potíž či nesvár. Právě tyto problémy autory zajímají více než samotný akt pohřbu, který se většinou ani nepopisuje. Výjimkou je dojmavá smrt malého dítěte. Přestože píší, že to není nic neobvyklého, věnují se tomuto tématu neobvykle dlouho a podrobně. Jakoby smrt dítěte byla vždy smutnější než smrt starého člověka a nezáleží na tom, jak častá takováto úmrtí jsou.

¹²⁸ MRŠTÍK, Alois a Vilém. *Rok na vsi II*. Praha, 1949. Str. 238 – 240.

¹²⁹ Tamtéž. Str. 381 – 386.

Závěr

Ve své práci jsem stručně popsala vybrané svátky a jejich zobrazení v beletrii 19. století. V průběhu přípravy jsem zjistila, že prozkoumat celou beletrii z 19. století týkající se venkova a následné zpracování poznatků, by mou práci výrazně prodloužilo. Zároveň by práce působila roztržitěně a neuspořádaně. Vybrala jsem si proto zástupce z dvou období „dlouhého“ 19. století. Těmito zástupci jsou bratři Mrštíkové, kteří napsali na toto téma knihy *Rok na vsi*, které jsou z konce 19. století. Druhým zástupcem je Božena Němcová a její román *Babička*, který je z poloviny 19. století. Kontrast psaní těchto autorů mi umožnil porovnání přístupů k tématu oslav a svátků na vesnici.

Přínos mé práce je právě v porovnání primární a sekundární literatury na téma oslav a svátků na vesnici 19. století. Mnohé lidové zvyky, které odborná literatura podrobně popisuje, se ani v náznaku v beletrii neobjevují. Častější však je tento model: Oslava v odborné literatuře je popsána s mnoha lidovými zvyky, ale v beletrii se objevuje pouze zvyk nejznámější a nejdodržovanější.

Společným rysem bratří Mrštíků a Boženy Němcové je popis těch svátků spjatých s církví, které se nejvíce vážou na kostel. Proto autoři popisují svátek Božího těla, který se slavil průvodem, ve kterém kráčel kněz, ale méně už píše o Svatodušních svátcích. V kapitole Oslav spjatých s přírodním cyklem si zase autoři všímají více oslav, které měly nejveselejší zvyky, jako například masopust. Méně už píše o svátcích, jejichž zvyky byly tiché a soukromé, mezi tyto svátky patří Dušičky. Pokud se v relativně krátkém časovém úseku vyskytuje několik významnějších svátků či oslav, vybírají si Němcová i bratři Mrštíkové vždy jen jeden, který popíše důkladněji. O ostatních se pouze zmíní nebo je zcela přejdou.

Božena Němcová se soustředí na svátky a oslavy, které se týkají bezprostředně jejích hrdinů. Bratři Mrštíkové svou „kroniku moravské dědiny“ koncipovaly tak, že jim umožňuje široký výběr hrdinů, způsobů jejich života. Také díky této kronikové formě mohou popisovat oslavy, které se slaví v kolektivu. Staré bělidlo tuto možnost nenabízí.

Má práce popisuje oslavy, které provázejí lidský život i svátky, které se slavily v průběhu jednoho roku. Pro pojetí roku jsem si vybrala dva přístupy. Jeden z nich je církevní rok, druhý, neméně důležitý, je rok zemědělský. Toto rozdělení mi umožnilo přehledně a chronologicky popisovat svátky a oslavy slavené na vesnici 19. století.

Resume

In my bachelor's project (work) I have executed a brief characteristic of the holy days and celebrations, most important for country people. Afterwards I have supplemented this characteristic with their description in writings of two authors – Božena Němcová and brothers Mrštík. Afterwards I have compared these two descriptions of holy days and celebrations and the results are interpreted.

Holy days and celebrations I have divided into following three basic chapters.

First of them is named Holy days, associated with religious calendar. The chapter begins with Advent, because it means for Christians start of the new year. Even though some of the holy days, which I have included into this chapter, have an origin in pagan, the Christian Church has transformed and integrated them into its liturgy. In this chapter the eight most important holy days of the religious year are described.

The second chapter deal with holy days, associated with natural period. These holy days have their origin in folk celebrations, there are connected to agrarian year. Some of them have also certain relation to the ecclesiastical heritage, but the folk concept prevails. And this is the reason, these holy days are into this chapter included too.

The last chapter has the title Celebrations, connected with human life period. I have described three celebrations, which have rounded off certain life period of people and almost nobody was able these three celebrations not to meet. Particularly, if the person was Christian, as the country people mostly were.

You can find in these chapters brief characteristic of each of holy days and celebrations. Further you get also the indication about description of these holy days or celebrations in belles lettres of 19th century.

I have ascertained that some of holy days, there are described in literature, in belles lettres there are hardly to be found. This is a case of the feast. Reason is the competition of the fair in the same time period. Also the holy days „Svatodušní svátky“ have in belles lettres almost not any response. I have found out it is caused by preservation of traditional folk customs in the countryside for much longer time as in towns.

Prameny

MRŠTÍK, Alois a Vilém. *Rok na vsi I*. Praha 1950.

MRŠTÍK, Alois a Vilém. *Rok na vsi I*. Praha, 1949.

NĚMCOVÁ, Božena. *Babička*. 10. vydání v Albatrosu. Praha, 1972.

NĚMCOVÁ, Božena. *Divá Bára a jiné prózy*. Praha, 1987.

NĚMCOVÁ, Božena. *Povídky II*. Praha, 1953.

Literatura

BOLOGNE, Jean-Claude. *Svatby (dějiny svatebních obřadů na Západě)*. Praha, 1997. ISBN 80-7207-054-1.

JANÁČKOVÁ, Jaroslava. Medailonek autorů Aloise a Viléma Mrštíkových; *Rok na vsi I.: Kronika moravské dědiny*. Praha, 1986.

LANGHAMMEROVÁ, Jiřina. *Lidové zvyky*. Praha, 2004. ISBN 80-7106-525-0.

LENDEROVÁ, Milena – MACKOVÁ, Marie - BEZECNÝ Zdeněk. *Dějiny každodennosti „dlouhého“ 19. století II. (Život všední i sváteční)*. Pardubice, 2005.

NAVRÁTILOVÁ Alexandra. *Narození a smrt v české lidové kultuře*. Praha, 2004. ISBN 80-7021-397-3.

SALAJKA, Milan. *Kalendář, osobní jména a křesťanské svátky*. Praha, 1995. ISBN 80-85865-47-5.

VAVŘINCOVÁ, Valburga. *Malá encyklopedie Velikonoc*. Praha, 2006. ISBN 80-7277-292-9.

VAVŘINCOVÁ, Valburga. *Malé encyklopedie Vánoc*. Praha, 2001. ISBN 80-85983-81-8.

VONDRUŠKA, Vlastimil. *Církevní rok a lidové obyčeje*. České Budějovice, 1991. ISBN 80 85463-03-2.